

RAPPORT 1159

Archeologienota
Borgloon, Nieuwland

Sloop van een schuur

DEEL 1: Verslag van Resultaten

Inge Van de Staey & Petra Driesen
Mei 2022

ARON-RAPPORT 1159

ARCHEOLOGIENOTA BORGLOON, NIEUWLAND

SLOOP VAN EEN SCHUUR

Inge Van de Staey & Petra Driesen

Tongeren
2022

Colofon

ARON rapport 1159 – Archeologienota Borgloon, Nieuwland, Sloop van een schuur.

Erkend archeoloog: Inge Van de Staey (OE/ERK/Archeoloog/ 2015/00087)

Auteurs: Inge Van de Staey & Petra Driesen

Bijdragen: /

Foto's en tekeningen: ARON bv (tenzij anders vermeld)

Wettelijk depot: D/2022/12.651/61.

ARON bv bewaart op een beveiligde wijze enkel informatie over opdrachtgevers en initiatiefnemers met specifieke doelen. Gegevens worden niet gedeeld met derden zonder uitdrukkelijke toestemming van de opdrachtgevers of initiatiefnemers. Gegevens worden op vraag van de opdrachtgevers of initiatiefnemers aangepast of gewist.

Op de teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Gelieve ons de wens om gebruik te maken van de teksten of illustraties schriftelijk over te maken op info@aron-online.be. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van ARON bv mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, bewerkt, en/of openbaar gemaakt door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

ARON bv

Archeologisch Projectbureau
Neremweg 110
3700 Tongeren
www.aron-online.be
info@aron-online.be
tel: 012/225.250

©ARON bv, Archeologisch projectbureau, 2022.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING	2
DEEL 1. VERSLAG VAN RESULTATEN	4
HOOFDSTUK 1. BUREAUONDERZOEK.....	4
1. Beschrijvend gedeelte	4
1.1 Administratieve gegevens.....	4
1.2 Archeologische voorkennis	6
1.3 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden	6
1.4 Beschrijving van de geplande bodemingrepen	7
1.5 Werkwijze, verloop en actoren	9
2. Assessment.....	11
2.1 Situering van het onderzoeksgebied	11
2.2 Historische situering.....	17
2.2.1 Beknopte historiek van Borgloon	17
2.2.2. Beknopte historiek van het onderzoeksgebied	18
2.3 Archeologische situering van het onderzoeksgebied.....	26
2.4 Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen	28
3. Conclusie	29
3.1 Vertaling naar archeologische verwachting.....	29
3.1.1 Archeologisch potentieel	29
3.1.2 Verwachte diepteligging en gaafheid	31
3.2 Impact van de geplande werken	31
3.3 Afweging noodzaak vervolgonderzoek	32
4. Samenvatting	33

BIBLIOGRAFIE

BIJLAGEN

Bijlage 1: Periodentabel A4

Bijlage 2: Kadasterplan

Bijlage 3: Afbeeldingenlijst

Bijlage 4: Plannen sloop schuur

INLEIDING

De initiatiefnemer plant de herontwikkeling van een ca. 1120 m² groot gebied in het centrum van Borgloon (Prov. Limburg), in het binnengebied tussen de Markt en Nieuwland. In eerste instantie en reeds vergund (OMV 2020086484, ref stad 202000110, .d. 17/11/2020) zal de sloop gebeuren van de middenzone. Binnen de huidige omgevingsvergunning zal de schuur in het noorden, langs de weg Nieuwland, worden gesloopt. In een latere fase en buiten voorliggende omgevingsvergunning zal het pand aan de Markt 3 worden verbouwd.

Voor de sloop van de middenzone werd op 03/08/2020 een archeologienota ingediend en door het Agentschap Onroerend Erfgoed in akte genomen onder ID 15689 ¹

Het onderzoeksterrein ligt volledig in de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Borgloon (besluit ID 11877).²

Voor de sloop is een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen vereist. Gezien voor de realisatie van dit project bodemingrepen uitgevoerd zullen worden, het terrein niet in een gebied ligt waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, het terrein niet in een beschermde archeologische site ligt, het terrein in een vastgestelde archeologische zone valt (ID 11877), het perceeloppervlak groter is dan 300 m² en de bodemingreep groter is dan 100 m², is het toevoegen van een bekrachtigde archeologienota aan de vergunningsaanvraag verplicht.³

Een archeologienota is een document dat opgemaakt wordt op basis van een archeologisch vooronderzoek en dat niet alleen administratieve gegevens van het onderzoeksgebied bevat, maar ook een verslag van de resultaten van het uitgevoerde vooronderzoek, een voorstel van beslissing en een plan van aanpak voor de maatregelen die daaruit volgen.⁴ Het doel van het archeologisch vooronderzoek bestaat in het vaststellen van de aan- of afwezigheid van een archeologische site in een onderzoeksgebied en indien deze aanwezig is te bepalen wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van de bodemingrepen en wetenschappelijk onderzoek.⁵

De *Code van Goede Praktijk* draagt een aantal methoden aan van archeologisch vooronderzoek op basis waarvan deze evaluatie kan gebeuren. Deze vooronderzoeken zijn opgedeeld in vooronderzoeken zonder ingreep in de bodem zoals bureauonderzoek, landschappelijk boor- of profielputtenonderzoek, geofysisch onderzoek en veldkartering, én vooronderzoeken met ingreep in de bodem zoals verkennend en waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten en proefputten in functie van steentijd artefactensites.⁶

Elk vooronderzoek start met een bureauonderzoek, waarbij de nodige beschikbare bronnen en literatuur geraadpleegd worden. Vervolgens volgt een afweging of er hierna reeds voldoende informatie over het terrein beschikbaar is om:

1. de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site te staven
2. een gemotiveerde uitspraak te kunnen doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen
3. een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken

¹ Van de Staey e.a. 2020. <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/15689>.

² <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11877>

³ Zie hiervoor de beslissingsboom voor verplicht archeologisch vooronderzoek bij het aanvragen of verlenen van vergunningen. https://www.onroerenderfgoed.be/assets/files/news/downloads/stedenbouwkundig-verkaveling_v7.pdf

⁴ Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen CGP 2019, 15.

⁵ CGP 2019, 28.

⁶ CGP 2019, 28-30.

4. een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken

Wanneer bovenstaande vragen na het bureauonderzoek nog niet met voldoende onderbouwing beantwoord kunnen worden, dienen aanvullende methoden van vooronderzoek te worden toegepast. Na voltooiing van elke fase wordt opnieuw afgewogen of deze fase voldoende informatie heeft opgeleverd om dezelfde vragen te beantwoorden. Indien dit niet het geval is, volgt verder vooronderzoek.⁷ Welke methode gehanteerd wordt, is afhankelijk van onderstaande vier criteria:

1. Is het mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein?
2. Is het nuttig om deze methode toe te passen op het terrein (levert het iets op?)
3. Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op het terrein?
4. Is het noodzakelijk om deze methode toe te passen op het terrein (kosten-batenanalyse)?

Vooraleer de opportuniteit van vooronderzoek met ingreep in de bodem af te wegen, wordt eerst de geschiktheid van de diverse methoden voor vooronderzoek zonder ingreep in de bodem afgewogen. Het doel van een archeologisch vooronderzoek dient immers met een minimum aan destructie van het archeologisch archief bereikt te worden.⁸

Idealiter wordt het archeologisch vooronderzoek integraal uitgevoerd voorafgaand aan de aanvraag van de omgevingsvergunning. In sommige gevallen, omschreven in artikel 5.4.5 van het Onroerendergoeddecreet, is het echter niet mogelijk of wenselijk om de vooronderzoeken met ingreep in de bodem voorafgaand aan de aanvraag van deze vergunning uit te voeren. In dat geval meldt de erkende archeoloog de resultaten van het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bij het agentschap, als een in akte te nemen archeologienota overeenkomstig de procedure uit art. 5.4.12 van het Onroerendergoeddecreet en de uitvoeringsbepalingen erbij.⁹

In het kader van deze archeologienota werd enkel een bureauonderzoek uitgevoerd. Gezien het op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek (Deel 1, hoofdstuk 1) mogelijk is om aan te tonen dat de impact van de geplande werken op potentieel aanwezige archeologische waarden in het onderzoeksgebied gering is en bijgevolg ook het potentieel op kenniswinst bij uitvoer van verder onderzoek zeer klein is, wordt geen verder onderzoek aanbevolen. Dit wordt verder beargumenteerd in Deel 2.

Er wordt binnen voorliggende archeologienota echter alleen een uitspraak gedaan over de huidige werken (sloop schuur). Bijgevolg kan ook geen impact bepaald worden met het oog op de toekomstige ontwikkeling van het onderzoeksgebied.

⁷ CGP 2019, 28-33.

⁸ CGP 2019, 32-33.

⁹ CGP 2019, 29.

DEEL 1. VERSLAG VAN RESULTATEN

HOOFDSTUK 1. BUREAUONDERZOEK

Het archeologisch bureauonderzoek beoogt om op basis van gekende of ontsloten bronnen het onderzoeksgebied af te bakenen en te beschrijven, reeds verstoorde zones in kaart te brengen, gekende aardkundige en paleo-ecologische kenmerken te inventariseren en gekende archeologische en historische waarden en indicatoren te inventariseren en in te schatten.¹⁰

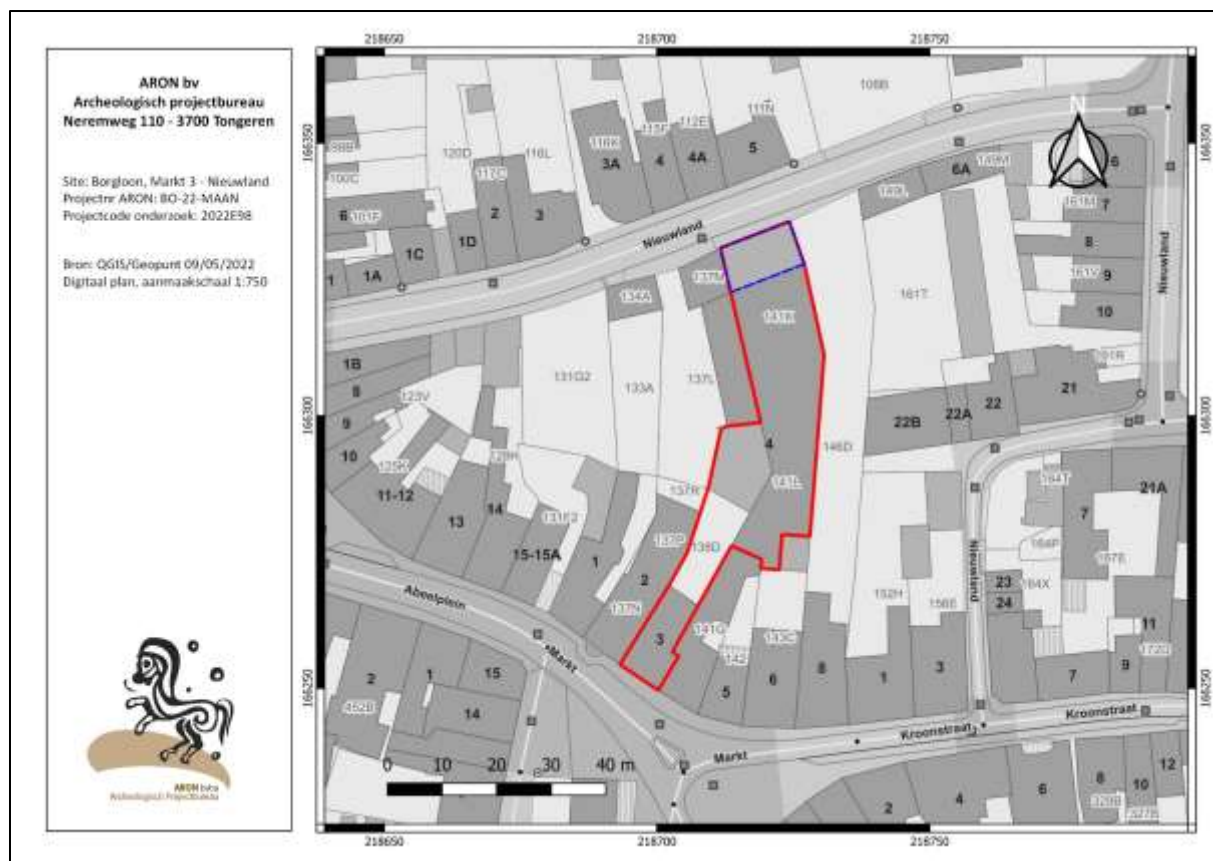
1. Beschrijvend gedeelte

1.1 Administratieve gegevens

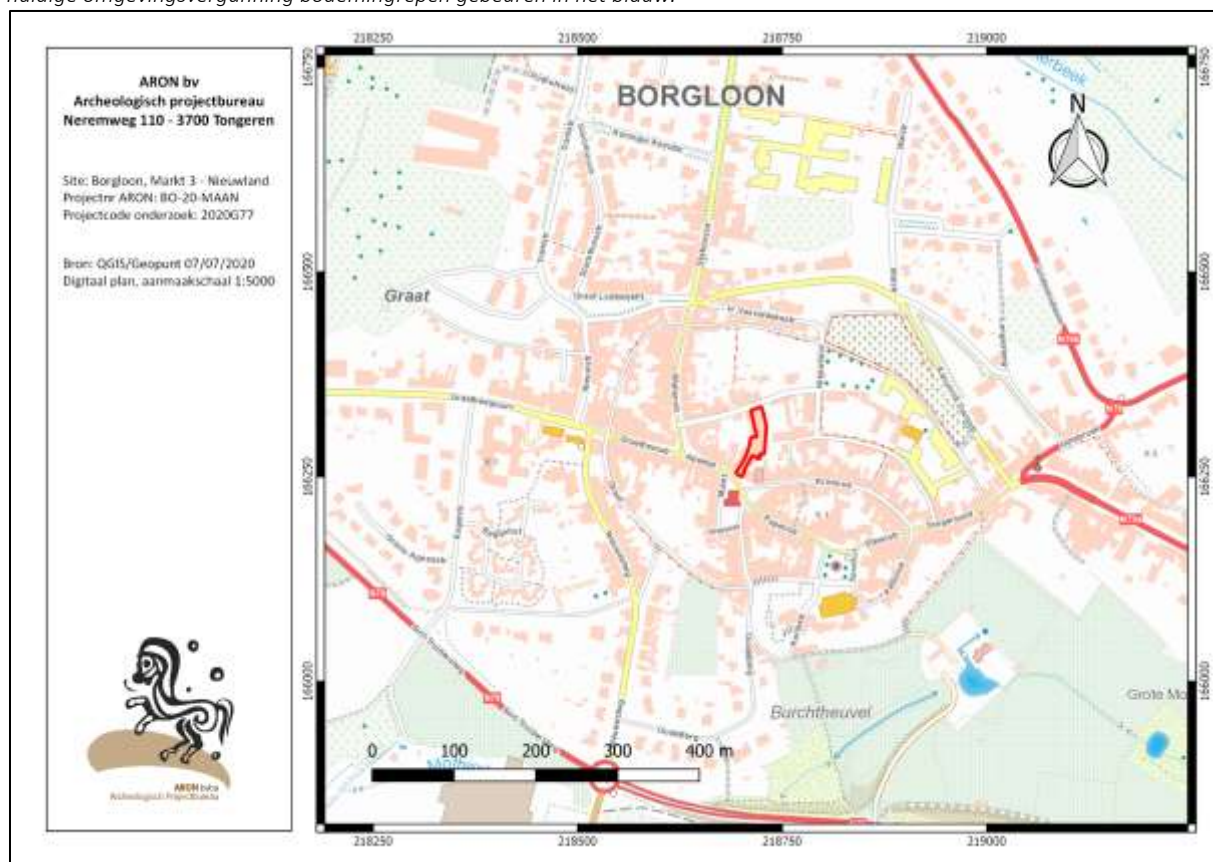
Projectcode	2022E98	
Naam en erkenningsnummer Archeoloog	Inge Van de Staey OE/ERK/Archeoloog/2015/00087	
Rechtspersoon	ARON bv Archeologisch Projectbureau, Neremweg 110, 3700 Tongeren OE/ERK/Archeoloog/2015/00006	
Actoren en specialisten binnen het project	Functie	Naam
	Erkend archeoloog Projectleiding	Inge Van de Staey Petra Driesen
Extern wetenschappelijk advies	Nvt.	Nvt.
Locatiegegevens	Limburg, Borgloon, Nieuwland zn.	
Oppervlakte	Het totale projectgebied heeft een oppervlakte van ca. 1120 m ² (<i>Afb. 1, Rood</i>). De zone waarop de huidige omgevingsvergunning betrekking heeft omvat de schuur in het noorden (ca. 108 m ² , <i>Afb. 1, Blauw</i>).	
Bounding box coördinaten	x-min, y-min: 218693.19,166249.62; x-max, y-max: 218730.65,166335.63	
Kadasternummers	Borgloon: 1 ^{ste} afdeling, sectie F, Percelen 138D, 141L en 141K	
Thesaurusthermen ¹¹	Limburg, Borgloon, bureauonderzoek	
Overzichtsplan verstoringen	<i>Zie §2.4 Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen</i>	

¹⁰ CGP 2019, 48-49.

¹¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/thesaurus>

Afb. 1: Kadastraal plan met perceelgrenzen en afbakening van het onderzoeksgebied in het rood en de zone waarbinnen de huidige omgevingsvergunning bodemingrepen gebeuren in het blauw.

Afb. 2: Uittreksel uit de topografische kaart met afbakening van het onderzoeksgebied in het rood (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be)

1.2 Archeologische voorkennis

Binnen het onderzoeksgebied zelf werd tot op heden geen archeologisch onderzoek uitgevoerd. In de onmiddellijke omgeving van het terrein zijn wel verschillende CAI-locaties gekend die allen gerelateerd kunnen worden aan de middeleeuwse ingebruikname binnen de stadsmuren. **CAI 51930** duidt de middeleeuwse stadsomwalling aan waarvan het tracé nog duidelijk herkenbaar is in het stratenpatroon. Net ten zuiden van het projectgebied geeft **CAI 700660** de ligging van de middeleeuwse marktplaats weer.

Uit de omgeving van Borgloon zijn archeologische vondsten uit diverse perioden bekend. Voor de stadskern is voorlopig uit enkele kleine onderzoeken en via sporadische waarnemingen archeologische informatie beschikbaar.

1.3 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden

Het archeologisch bureauonderzoek heeft als doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken, de bewaringstoestand en de wetenschappelijke waarde ervan en zijn relatie met het landschap. Verder wordt een beschrijving gemaakt van de geplande werken waarvoor de omgevingsvergunning wordt aangevraagd, van de uitvoeringswijze van deze werken en van de potentiële impact van deze werken op het bodemarchief.¹²

Gezien het onderzoeksgebied gelegen is in een zone met een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden, dient tevens bijzondere aandacht besteed te worden aan de bouwhistoriek in het gebied.

In onderstaand bureauonderzoek worden volgende onderzoeksvragen behandeld:

- Wat zijn de gekende archeologische gegevens in het projectgebied?
- Welke informatie geven de gekende historische en iconografische gegevens van het projectgebied?
- Hoe is de evolutie van de historische bebouwing van het terrein?
- Wat is de geschiedenis van het landgebruik van het terrein?
- Wat zijn de gekende verstoringen (van de huidige verhardingen, riolering, allerhande leidingen, enz)?
Hoe diep gaan deze verstoringen en over welke oppervlakte verspreiden ze zich?

Deze elementen worden vertaald naar de archeologische verwachting van het terrein en de impact van de geplande werken hierop. Op basis hiervan wordt bekeken of verder aanvullend vooronderzoek noodzakelijk is, en indien noodzakelijk, de keuze van de te gebruiken methode gemotiveerd.

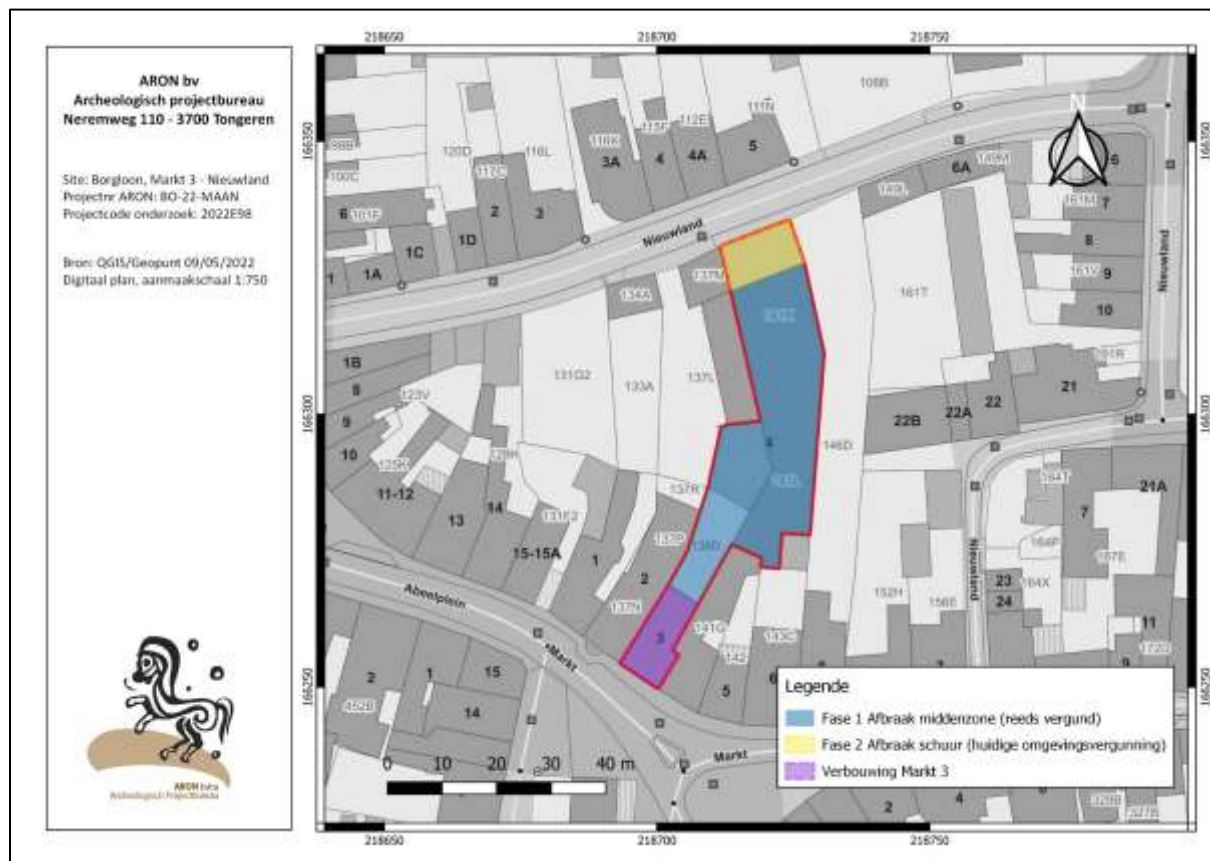
Randvoorwaarden:

Aangezien binnen de huidige omgevingsvergunning slechts op een gedeelte van het onderzoeksgebied bodemingrepen zullen uitgevoerd worden, wordt er in het voorliggende rapport een onderscheid gemaakt tussen het volledige te ontwikkelen gebied (ca. 1120 m², *Afb. 3, Rood*) en het onderzoeksterrein (ca. 108 m², zone waarbinnen de huidige omgevingsvergunning bodemingrepen zullen plaatsvinden, *Afb. 3, geel*).

¹² CGP 2019, 48-49.

In de centrale zone werd de afbraak reeds vergund (OMV 2020086484, ref stad 202000110, .d. 17/11/2020). De gehele zone zal later her ontwikkeld worden. Het pand in het zuiden (cfr. Markt 3) zal worden verbouwd (ca. 130 m², Afb. 3, Paars). Het bureauonderzoek focust zich daarom op het ganse projectgebied.

Het programma van maatregelen wordt derhalve opgesteld met het oog op de sloop van de schuur. Er wordt alleen een uitspraak gedaan over de huidige werken. Bijgevolg kan ook geen impact bepaald worden met het oog op de toekomstige ontwikkeling van het onderzoeksgebied.

Afb. 3: GRB met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) en de zone waarbinnen nu geplande werken binnen de voorliggende omgevingsvergunning zijn voorzien (geel, sloop schuur, 108 m²). In het blauw is de zone aangeduid waar de sloop reeds vergund is. In het paars het pand dat zal worden verbouwd. Beide vallen buiten de voorliggende omgevingsvergunning.

1.4 Beschrijving van de geplande bodemingrepen

De initiatiefnemer plant de herontwikkeling van een ca. 1120 m² groot terrein in het centrum van Borgloon (Prov. Limburg). Het onderzoeksgebied situeert zich in het binnengebied tussen de Markt en Nieuwland (Afb. 4, zie ook BIJLAGEN).

In eerste instantie en reeds vergund (OMV 2020086484, ref stad 202000110, .d. 17/11/2020) zal de sloop gebeuren van de middenzone. Binnen de huidige omgevingsvergunning zal de schuur in het noorden, langs de weg Nieuwland, worden gesloopt. In een latere fase en buiten voorliggende omgevingsvergunning zal het pand aan de Markt 3 worden verbouwd.

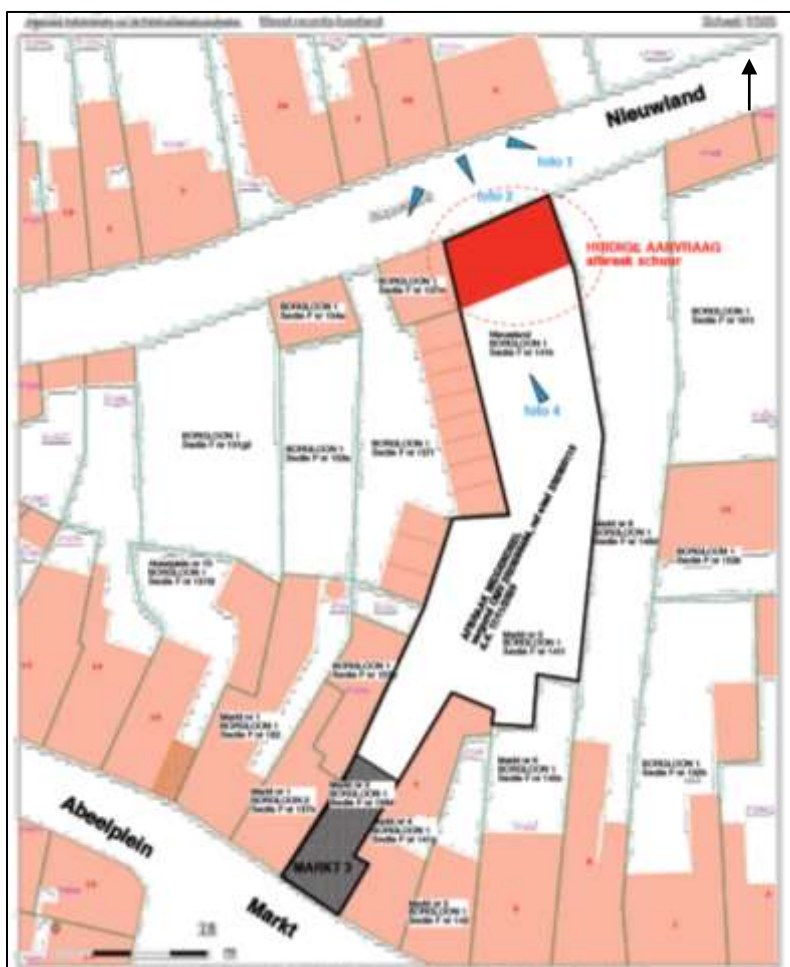
Volgende bodemingrepen zijn in het kader van het voorliggende project voorzien:

Sloop schuur

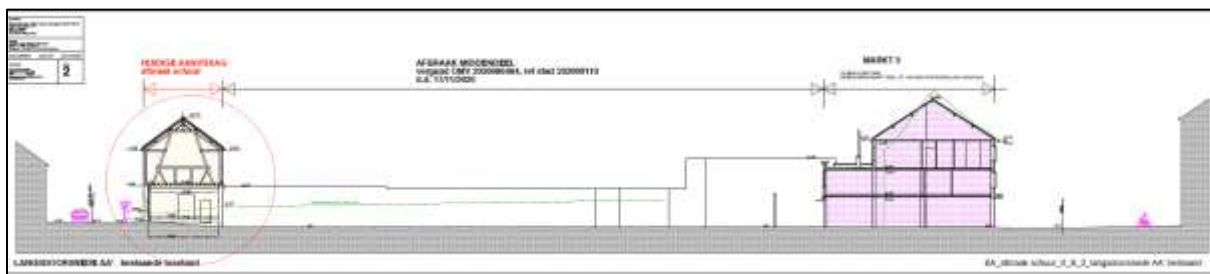
De af te breken gebouwen omvatten een schuur aan de zijde van de weg Nieuwland zonder nummer (1ste afdeling, sectie F, perceel 141L). De totale oppervlakte van de te slopen schuur bedraagt ca. 108 m².

Deze afbraakwerken omvatten enkel de bovengrondse sloop, tot op het maaiveld. De funderingen zullen binnen deze werken (huidige fase) behouden blijven.

De bodemingrepen zullen machinaal gebeuren d.m.v. een graafmachine.

Afb. 4: GRB met in het noorden de te slopen schuur binnen de huidige omgevingsvergunning (rood).
(Bron: initiatiefnemer, digitaal plan, dd 21/04/2022, aanmaatschaal 1.500).

Afb. 5: Snede (Bron: initiatiefnemer, digitaal plan, dd 21/04/2022, aanmaatschaal 1.100).

1.5 Werkwijze, verloop en actoren

Ondanks het feit dat het bureauonderzoek betrekking heeft op een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden, diende toch bijzondere aandacht besteed te worden aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied. Volgende kaarten werden in het kader van dit deelaspect van het vooronderzoek dan ook geraadpleegd: de topografische kaart, de bodemkaart, de bodemerosiekaart, de bodemgebruikskaart, de quartair geologische kaart, de tertiair geologische kaart en *Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (AGIV)*. Voor het projectgebied bestaat geen geomorfologische kaart. Wel werd een geomorfologische beschrijving opgemaakt door Goossens, E. in het toelichtingsboekje bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad Sint-Truiden.¹³ Deze beschrijving werd eveneens doorgenomen.

Om een inzicht te bekomen in de reeds gekende archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied en zijn directe omgeving werd de Centrale Archeologische Inventaris geraadpleegd.¹⁴ Deze online inventaris, opgesteld door het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid, biedt een overzicht van alle tot nu toe gekende archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Voor zover voorhanden werd gebruik gemaakt van verschillende publicaties die betreffende archeologische vondsten en uitgevoerde opgravingen in de omgeving verschenen. Via het Geoportaal van Onroerend Erfgoed werd eveneens de inventaris van de beschermde archeologische sites, de inventaris van vastgestelde archeologische zones en de inventaris van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt, geraadpleegd.

Voor het recentere verleden van het studiegebied werden verschillende historische kaarten bestudeerd: een tekening naar de *pentekening van Remacle Le Loup, ca. 1740*, de *Villaretkaart* opgemaakt door de *Franse geografische ingenieurs (1745-1748)*, de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden*, opgemaakt op initiatief van *Graaf de Ferraris (1771-1778)*, de *Atlas der Buurtwegen (1842)* en de *Vandermaelenkaart (1846-1854)*. Deze laatste vier kaarten werden geraadpleegd via de website Geopunt.be. De *Popp-kaart (1842-1879)* bleek voor het onderzoeksterrein niet beschikbaar. Via de website erfgoedplus.be zijn enkele oude foto's en prentkaarten van de stad te consulteren. Via de website Cartesius.be werd de *primitieve kadasterkaart (1830-1833)* en de topografische kaarten uit 1873, 1904, 1939, 1969 en 1981, opgemaakt door het Nationaal Geografisch Instituut en zijn voorgangers, bestudeerd. De topografische kaart van 1989 bleek niet beschikbaar te zijn, gezien dezelfde kaart als deze van 1981 wordt weergegeven. Ook werden oude luchtfoto's (1971, 1979-1990, 2000-2021) die eveneens via de website Geopunt.be (AGIV) ontsloten zijn bestudeerd.

Kaarten of foto's die geen bijkomende informatie over het onderzoeksterrein geven, worden niet in het bureauonderzoek afgebeeld.

Om het projectgebied historisch te kaderen werd geput uit een aantal monografieën en artikels, waarvan de referenties zijn opgenomen onder de bibliografie. Een grondige studie van de beschikbare archivalische bronnen kan wel bijkomende informatie opleveren voor de middeleeuwse geschiedenis van het onderzoeksgebied, maar een dergelijk onderzoek is van een dusdanige omvang dat dit niet past binnen deze archeologienota.

De ligging van ondergrondse kabels en leidingen werd opgevraagd via KLIP. De initiatiefnemer bezorgde de tot nu gekende informatie over het plangebied.

Een visuele terreininspectie werd niet uitgevoerd. Via de informatie aangeleverd door de initiatiefnemer kon namelijk een beeld bekomen worden van de huidige inrichting en de gaafheid van het onderzoeksgebied.

¹³ Goossens 2007, 25-26.

¹⁴ <https://geo.onroerenderfgoed.be/> en <http://cai.onroerenderfgoed.be/>

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd door Inge van de Staey van het archeologisch projectbureau *Aron bv* en intern begeleid door Petra Driesen.

2. Assessment

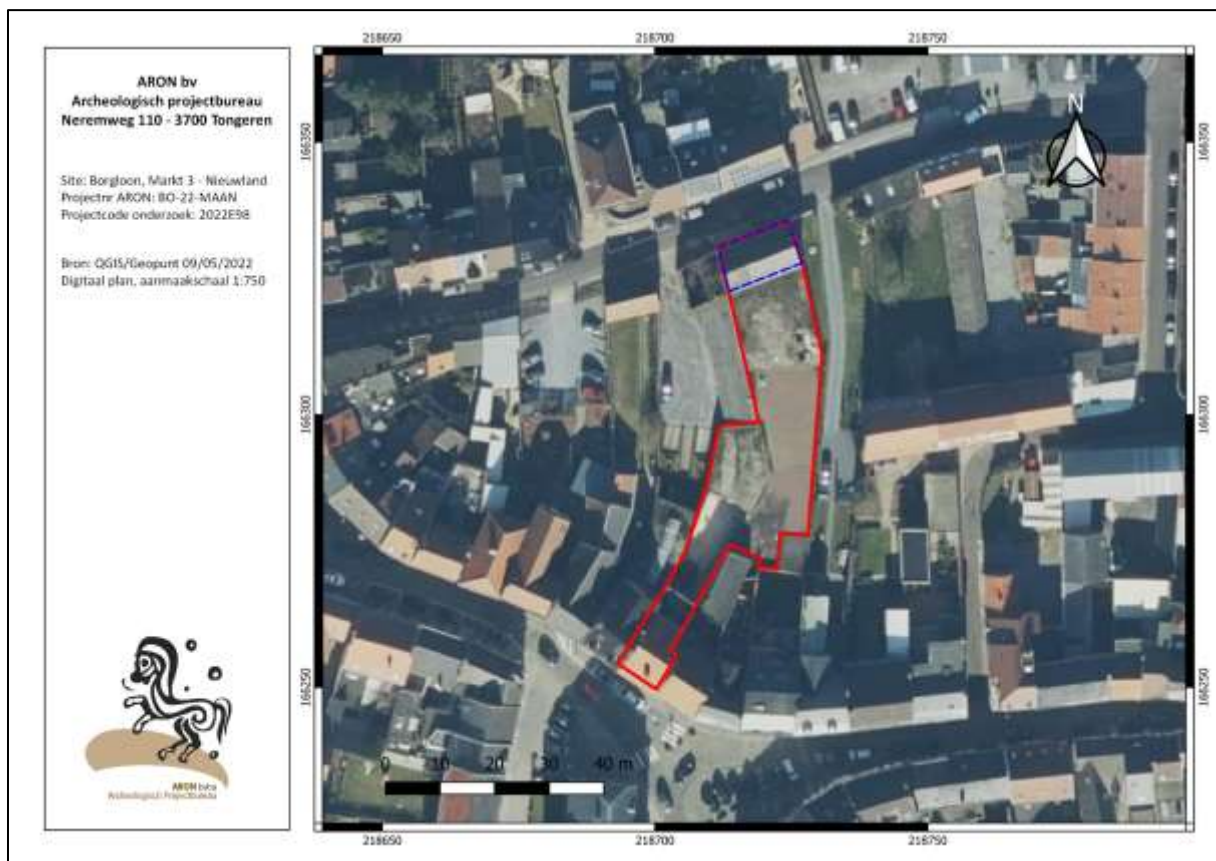
2.1 Situering van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied heeft een oppervlakte van circa 1120 m² en is kadastraal gekend als Borgloon: 1ste afdeling, sectie F, Percelen 138D, 141L en 141K.

Het gebied situeert zich in het centrum van de historische stad Borgloon en ligt volledig in de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Borgloon (besluit ID 11877).¹⁵

In het zuiden wordt het terrein begrensd door de Markt, in het noorden door de weg Nieuwland.

Het projectgebied is volledig bebouwd. Percelen 141G en 141L worden zo ingenomen door een voormalig winkelpand (sloop vergund: OMV 2020086484, ref stad 202000110, .d. 17/11/2020). Perceel 141K is deels met een magazijn bebouwd. In het noorden situeert zich een schuur, die binnen voorliggende omgevingsvergunning zal worden gesloopt (Afb. 6-Afb. 7).

Afb.6: Kleurenorthofoto, situatie 2021, met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) en de te slopen schuur binnen de huidige omgevingsvergunning (blauw).

Borgloon is gelegen op het zogenaamde massief van Borgloon, dat zich tot 131 meter boven het zeeniveau verheft (Afb. 8). Door aanhoudende erosie vertoont het sterke denivellaties (circa 65 meter), zodat het landschap over het hele grondgebied vrij heuvelachtig is. Het massief wordt in het noorden begrensd door de zogenaamde

¹⁵ Het projectgebied maakt verder ook deel uit van het beschermd stads- en dorpsgezicht: Gevelwand Abeelplein en Kroonstraat (ID 3475). Markt 3 wordt binnen deze bescherming echter niet vermeld, waardoor de aanduiding foutief lijkt.

steilrand van Borgloon. Dit talud van het Haspengouws plateau vormt de grens tussen Droog-Haspengouw ten zuiden en Vochtig-Haspengouw ten noorden.¹⁶

Afb. 7: Zicht op de meest noordelijk gelegen bebouwing, schuur langs de weg Nieuwland zonder nummer. Foto genomen uit het noordwesten (foto initiatiefnemer, datum onbekend).

De stad zelf behoort zo dus tot Droog-Haspengouw waar het landschap een uitgesproken reliëf vertoont. De quartaire leemmantel, die in vergelijking met Vochtig-Haspengouw dik is (tot 25 m), rust op het tertiaire krijtsedimenten. Het reliëf wordt in deze streek dan ook bepaald door topografisch hoger gelegen plateaus die sterk ingesneden zijn.¹⁷ Het landschap kent weinig actieve waterlopen, maar wel een netwerk van droge dalen die ZZO-NNW georiënteerd zijn.

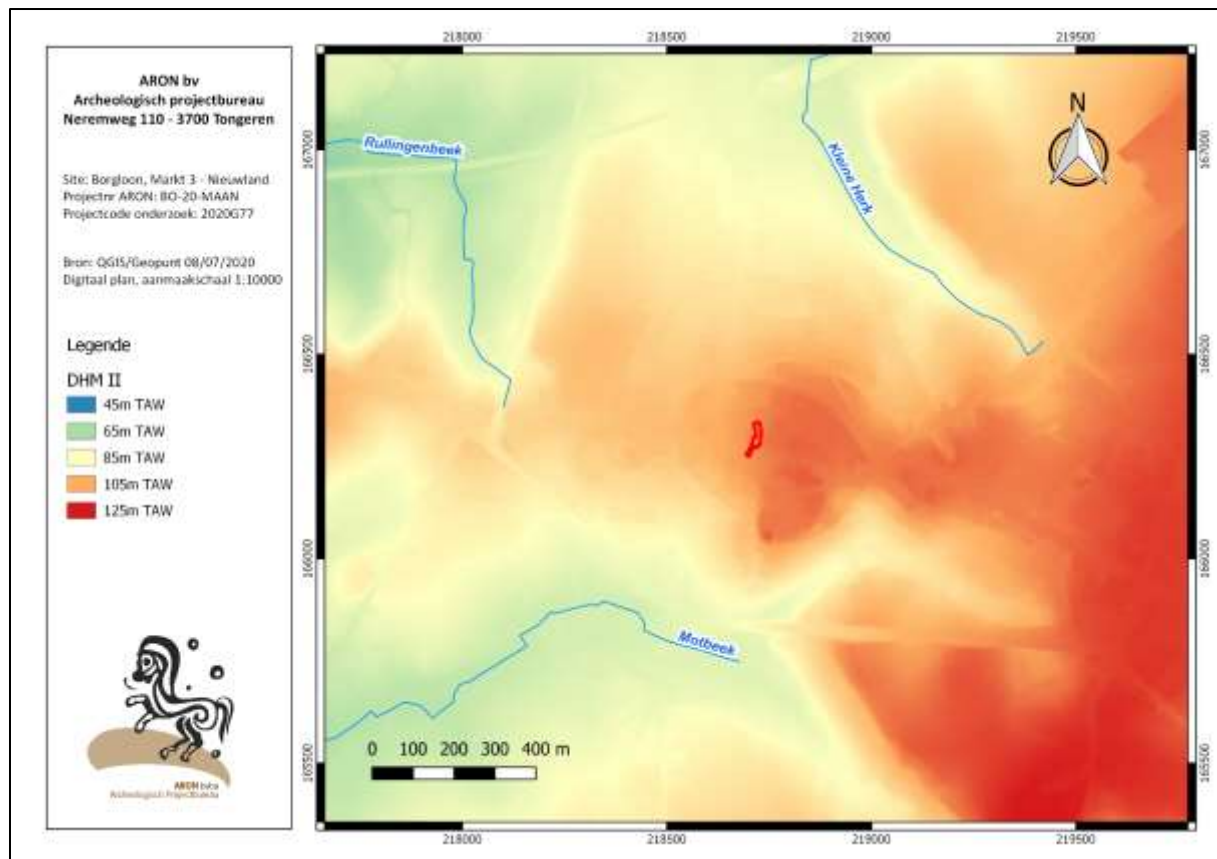
Door zijn hoge positie ligt Borgloon niet in de onmiddellijke omgeving van water. Aan de voet van het massief ontspringen wel enkele zijriviertjes van de Herk, die zelf ca. 2,5 km ten noordwesten van de stad stroomt. De Rullingenbeek ontspringt ca. 610 m ten westen van het projectgebied. De Kleine Herk en Motbeek ontspringen respectievelijk ca. 670 m ten noordoosten en ca. 500 m ten zuiden van het terrein (Afb. 8).

Het binnengebied waartoe het projectgebied behoort, dat wordt ingesloten door de Markt en Kroonstraat ten zuiden, de weg Nieuwland ten noorden en oosten en de Wellenstraat ten westen, bestaat uit aanééngeschakelde plateaus, die afhellen van oost naar west. De niveauverschillen situeren zich grotendeels op de perceelsgrenzen, soms per perceel, soms per paar percelen (zie ook hoogteprofiel 1). De vermelde plateaus volgen het dalende karakter van zowel de Markt als de weg Nieuwland (Afb. 9).

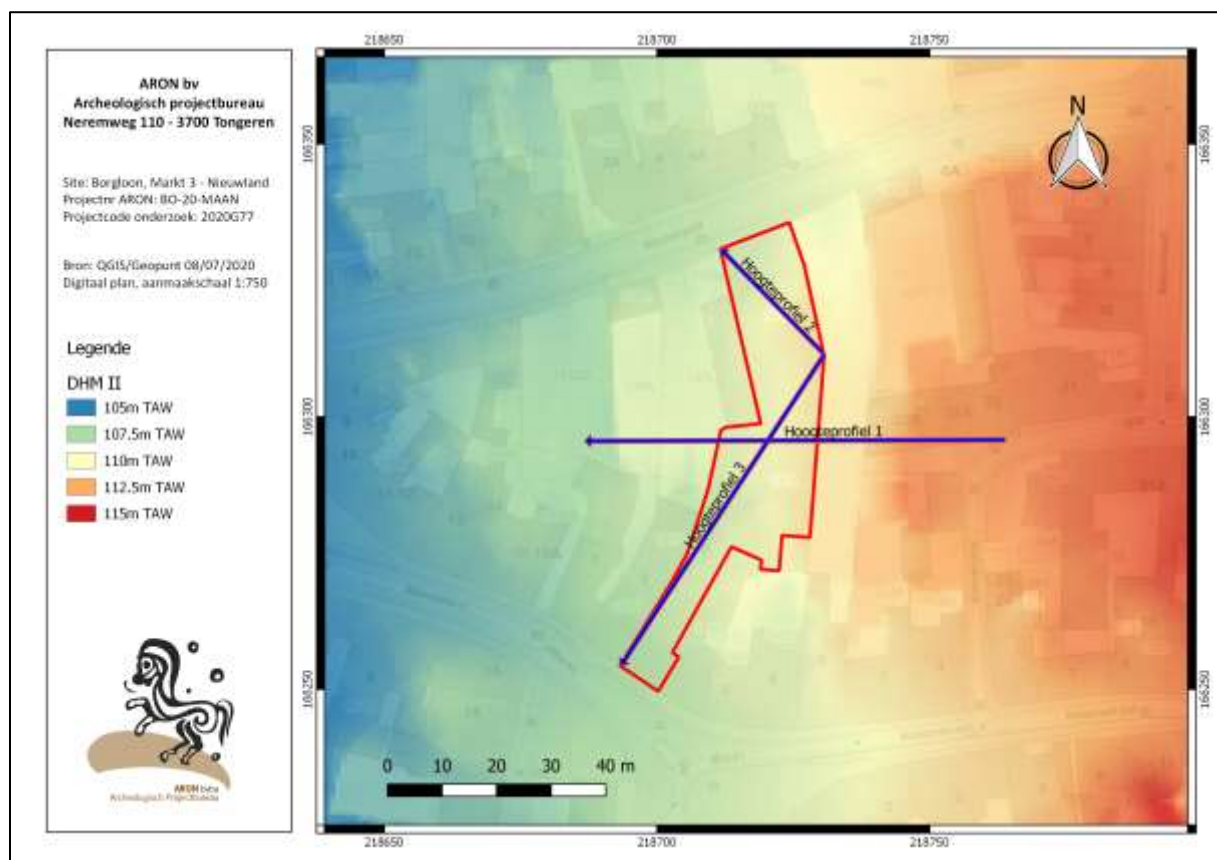
Het onderzoeksgebied zelf daalt zowel in noordwestelijke als zuidwestelijke richting. Hoogteprofiel 2 geeft een daling weer van ca. 110,5 m TAW in het oosten, tot ca. 108,6 m TAW in het noordwesten. In zuidwestelijke richting (cfr. hoogteprofiel 3) is een daling tot ca. 107,8 m TAW waar te nemen (Afb. 9).

¹⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/21127>

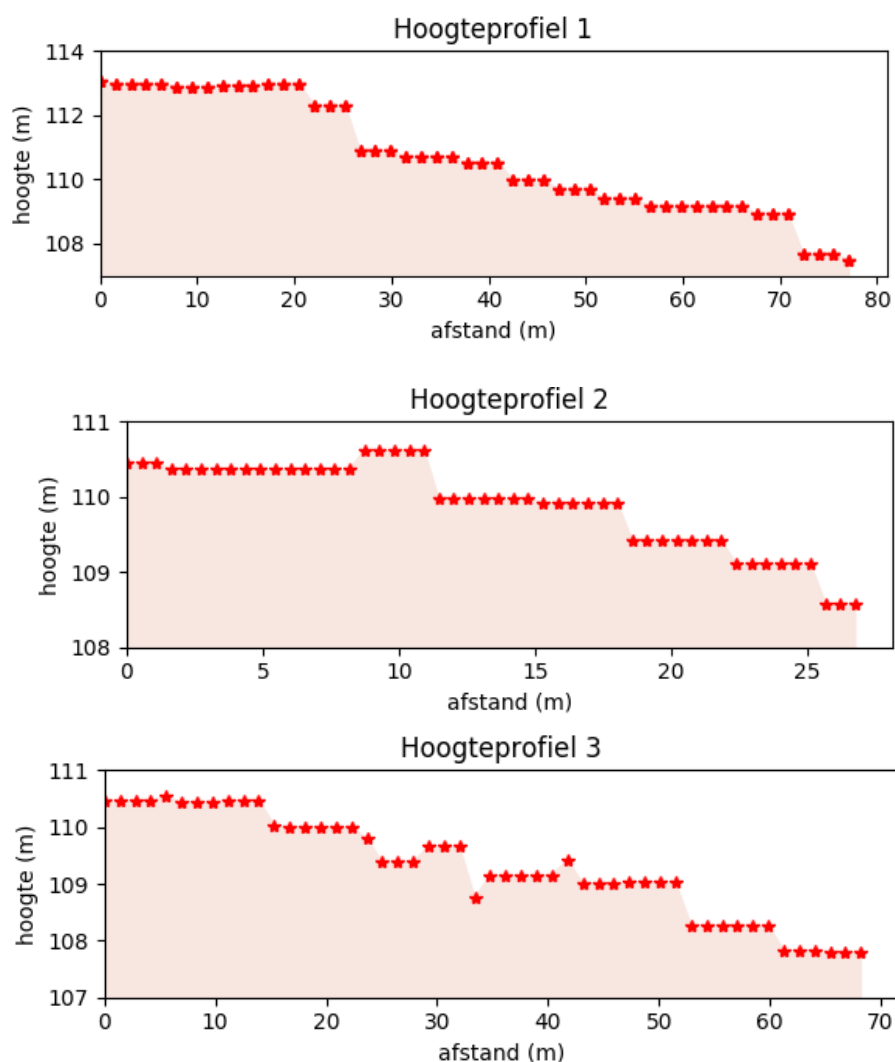
¹⁷ Goossens 2007.

Afb. 8: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II met afbakening van het onderzoeksgebied in het rood.

Afb. 9.1: Situering hoogteprofielen op het onderzoeksgebied (rood).

Afb. 9.2: Hoogteprofielen van de omgeving (hoogteprofiel 1) en het onderzoeksgebied (hoogteprofielen 2 en 3) (QGis/Geopunt, digitaal plan, dd. 07/07/2020).

De tertiair geologische kaart geeft voor het onderzoeksgebied de *Formatie van Bilzen* weer (Afb. 10, blauw). Deze formatie bestaat uit twee zandpakketten gescheiden door een kleirijke eenheid, meer bepaald het *Zand van Kerniel*, de *Klei van Kleine Spouwen* en het *Zand van Berg*. Het *Zand van Kerniel* is een grijswit tot geel middelmatig zand met een kleiige basis. Soms komt kwarts- en silexgrind voor. De gemiddelde dikte van het Lid van Kerniel bedraagt 5 m. De *Klei van Kleine Spouwen* is een groenachtig bruine tot geelgrijze zandige klei, vaak kalkhoudend met regelmatig voorkomen van 'Nucula comta'. Deze 'Nucula Klei' lijkt zeer goed op de Klei van Boom. De Klei van Kleine Spouwen is 6-7 m dik. Onder de Klei van Kleine Spouwen treft men het *Lid van Berg* aan, een bleekgrijs soms bruinachtig halffijn tot grof mica- en glauconiethoudend zeer licht kleiig zand aan dat vooral bovenaan veel schelpen bevat als *Glycymeris*, *Cytherea*, *Cerithium*. Aan de basis van dit 5-6 m dikke zandpakket treft men geregeld een basisgrind aan. Het *Zand van Berg* is eventueel te onderscheiden van het *Zand van Kerniel* omdat het meer mica's en glauconiet bevat.¹⁸

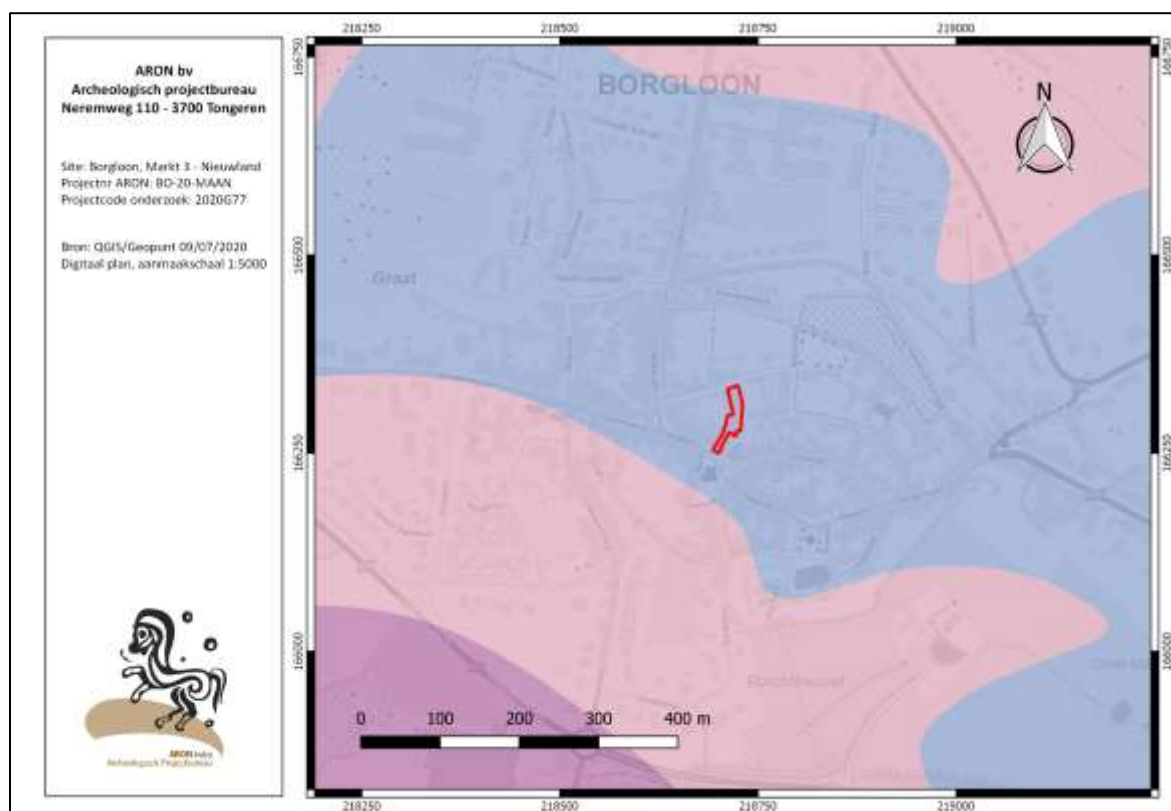
Het zuiden van de stad, ca. 50 m ten zuiden van het projectgebied, wordt aangeduid met de *Formatie van Borgloon* weer (Afb. 10, roze). Op het kaartblad Sint-Truiden onderscheidt men in deze formatie twee leden: het *Lid van Alden Biesen* en het *Lid van Henis*. Beide eenheden bestaan uit continentale afzettingen. Het *Lid van Alden Biesen* bestaat uit een wit geelachtig kwartszand, matig tot grofkorrelig vol schelpen, enkele laagjes grijswitte compacte mergelige klei en laagjes zwarte klei. Het *Lid van Henis* betreft een groene tot zwarte vette klei met schelpenresten

¹⁸ De Geyter 2001, 18.

en zwarte lignietrijke horizonten. Naar boven toe is er een afwisseling van grijze en blauwe harde klei en grijsgroen fijn glauconiet- en micahoudend zand. Af en toe komen horizontale banken kalkrijke knollen (nodulen) voor. Aan de basis van de *Klei van Henis* wordt op enkele plaatsen een zand aangetroffen: geelachtig grijs kwartszand met een middelmatige korrelgrootte en met brakwater fossielen (*Cerithium*, *Cyrena*, *Cytherea*).¹⁹

Volgens de quartairprofieltypekaart worden de tertiaire afzettingen in het projectgebied afgedekt door een dun pakket Haspengouw Leem (ca. 1 m) met daarboven een dik (3 à 4 m) pakket Brabant Leem (*Afb. 11, Lichtoranje*). In de omgeving, langs de beekvalleien bestaan de quartaire afzettingen uit een dun pakket Brabantleem (ca. 1 m) bovenop een dik pakket Haspengouwleem (3 à 4 m) (*Afb. 11, Donkeroranje*). *Colluvium* wordt aangeduid ter hoogte van de Kleine Herk (ten noordoosten), alsook de Motbeek (ten zuiden) (*Afb. 11, Felgroen*). Uitlopers hiervan (cfr. droogdalen) zijn ca. 250 m ten westen en ca. 160 m ten oosten van het terrein aanwezig.

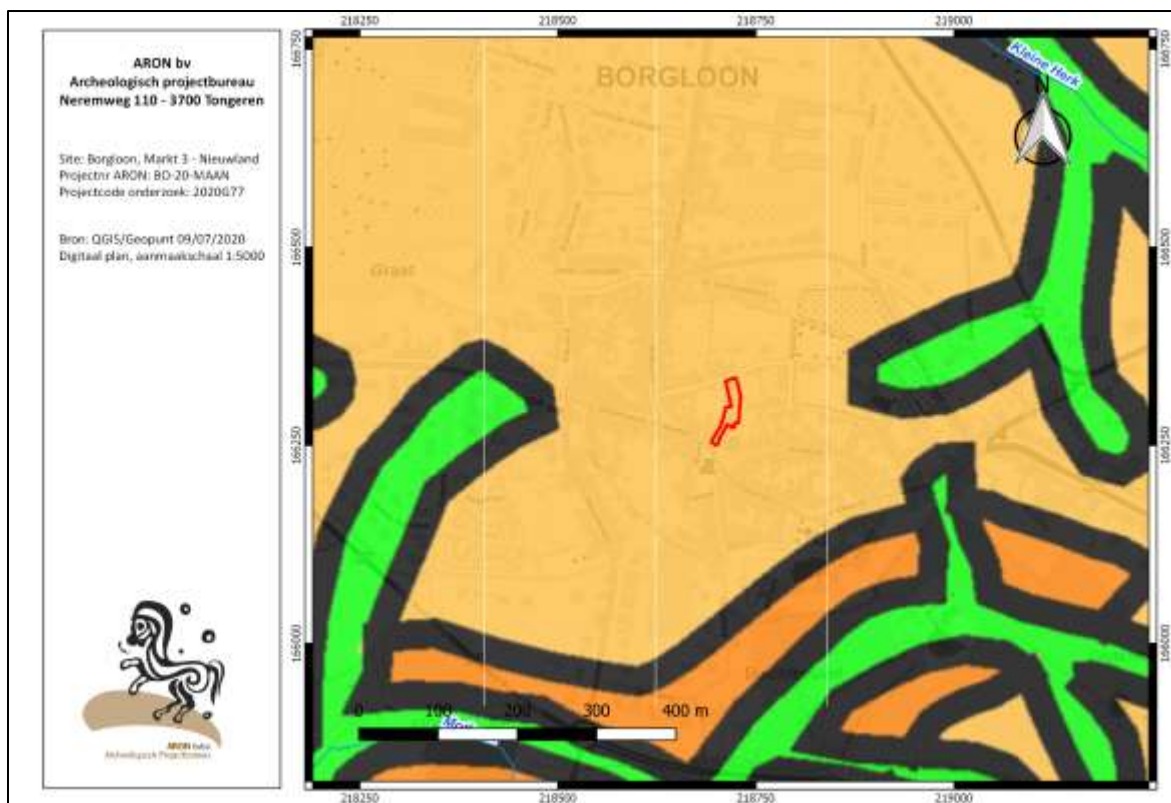
Op de bodemkaart (*Afb. 12*) wordt de volledige stadskern van Borgloon aangeduid als bebouwde zone (OB). Rondom de stad komt tevens een OT-bodem voor. Deze terreinen werden diep omgewerkt, zodat de oorspronkelijke profielontwikkeling niet of zeer moeilijk te bepalen is en komen voor in de nabijheid van de agglomeraties. Ze zijn meestal diep humeus als gevolg van het voortdurend inbrengen van kompostarde en humusrijke grond.²⁰ Verder worden de bodems rond de stad, afhankelijk van de topografische situatie, gekenmerkt door droge en natte leembodems.

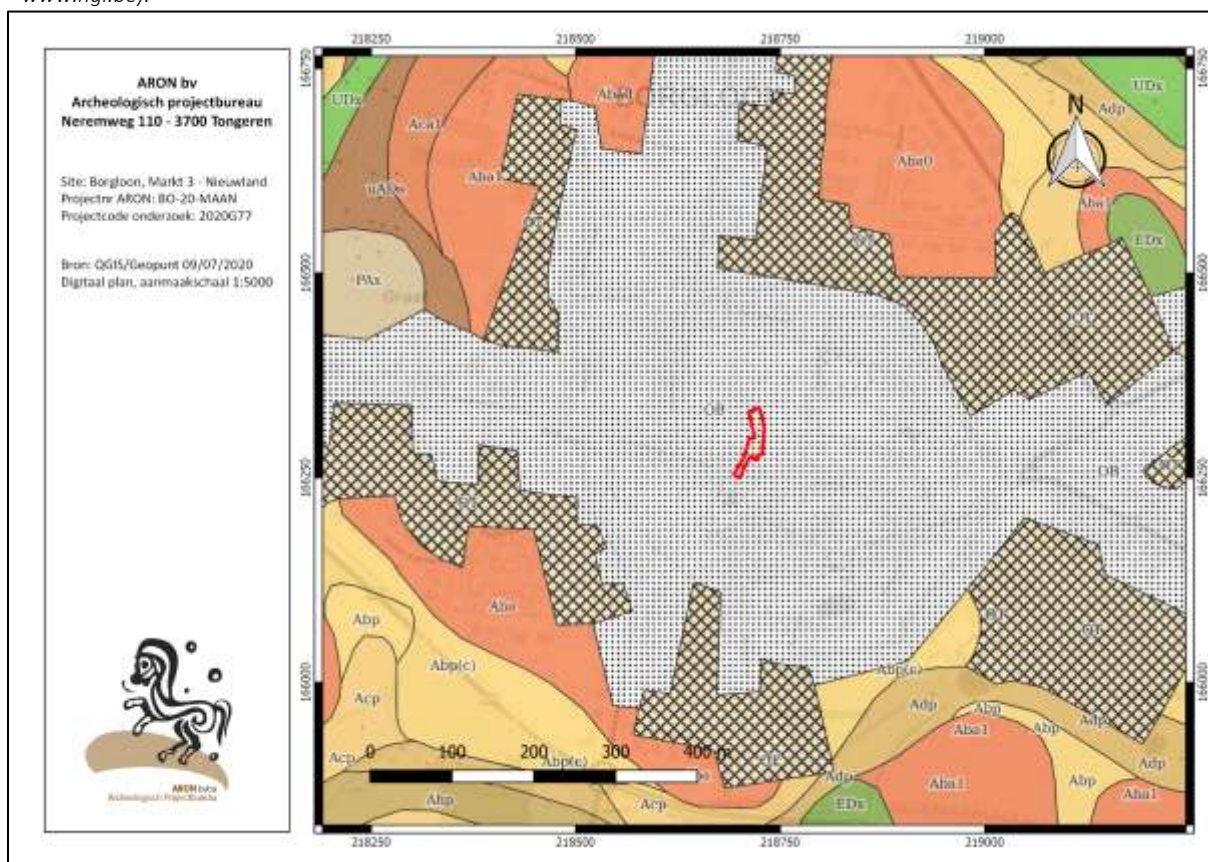
Afb. 10: Uittreksel tertiaire kaart 33 Sint-Truiden en met afbakening van het onderzoeksgebied in het rood (Blauw: Formatie van Bilzen; Roze: Formatie van Borgloon; Paars: Formatie van Sint-Huibrechts-Hern, Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be).

¹⁹ De Geyter 2001, 22.

²⁰ Baeyens 1959, 60.

Afb. 11: Uittreksel Quartair profieltypekaart kaartblad 33 Sint-Truiden met afbakening van het onderzoeksgebied in het rood (Brabantleem (ca. 3m) op Haspengouwleem (ca. 1 m) (lichtoranje); Brabantleem (ca. 1m) op Haspengouwleem (ca. 3 m) (donkeroranje) en colluvium (groen), Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be).

Afb. 12: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied in het rood (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be).

2.2 Historische situering

2.2.1 Beknopte geschiedenis van Borgloon²¹

Bekeken vanuit de antieke topografie ligt de historische kern van Borgloon bij de kruising van de Romeinse wegen van Tongeren naar Tienen (en verder naar Cassel) en van Trier naar Nijmegen (over Hasselt). Tot vandaag zijn delen van deze Romeinse trajecten in gebruik en zijn er resten van grafheuvels en Romeinse villadomeinen bewaard. Van de Romeinse aanwezigheid ter hoogte van de huidige stad getuigen verschillende vondsten, onder meer gedaan tijdens nivelleringswerken aan de motte in 1871 en in het zuidelijk transept van de parochiekerk (zie **CAI 50126** en **CAI 51926**, *infra*).

Op één van de hoogste heuvels in de buurt van dit kruispunt van Romeinse wegen richtten de graven van Loon vermoedelijk in de tweede helft van de 10de eeuw en zeker voor 1032 een motteburg op. In 1078 wordt Borgloon vermeld als 'Lon', vermoedelijk van het Germaanse *Lauhun* (beboste heuvel). Sinds de eerste helft van de 11de eeuw was Borgloon de hoofdplaats van het graafschap Loon en reeds voor het einde van de 12de eeuw krijgt de plaats klaarblijkelijk het statuut van stad met Luikse stadsrechten. Als *caput comitatus* (hoofd van het graafschap) was de 'borch van Loon' landschappelijk goed gesitueerd op een hoge plaats met strategische vergezichten. Geografisch bevindt ze zich bovendien nabij de grens met het rivaliserende prinsbisdom van Luik. Voor de bouw van de burcht creëerden de graven voor een stuk een kunstmatige heuvel op een plek die al van zichzelf dominant was. Langs de burcht bevond zich de kerk. Deze Sint-Odulphuskerk is een zeer oude stichting en bestond misschien ook al vóór de graven van Loon er hun burchtkapel van maakten.

Vrij vlug ontstond rond de burcht een eerste omwalling in het zuidoosten van de latere stad, die ruwweg het traject van de Kortestraat – Markt – Kroonstraat – Padonck volgde. Deze omwalling was waarschijnlijk niet meer dan een houten palissade met enkele rudimentaire poorten. Rond 1200 ontstond een tweede omwalling, die een grotere oppervlakte ommuurde en tegemoet kwam aan de groei behoeft van de middeleeuwse stad. Deze tweede omwalling volgde ruwweg het traject van de huidige Graaf, met een aansluiting op de omwalling van de Burcht op de Burchtheuvel. Op vier plaatsen bevonden zich in deze stadsmuur duidelijk zichtbare poorten: de Wellerpoort of Hasseltse poort aan de Wellenstraat-Stationsstraat (in het noordwesten), de Steenpoort of Tongerse Poort aan de Tongersestraat-Tongersesteenweg (in het oosten), de Keulerpoort (ook Nerempoort of Akense poort genoemd) gelegen aan de huidige kruising Trapkensstraat-Graaf (in het zuiden) en de Graethempoort in het oosten, net ten zuidoosten van het onderzoeksterrein.

Van de poorten blijft tot op heden niet geweten of het imposante stenen poorten met overdek en weergang waren, dan wel eenvoudige verhoogde muurdelen in steen of hout, met kleine doorgangen. Vast staat wel dat de Luikse, Nerem- of Zuiderpoort, gelegen op de Kortestraat aan de huidige Trapkesstraat, steviger uitgevoerd was dan de andere drie stadspoorten, omdat dit de poort was langs waar de vijand meestal oprukte (de Luikse troepen).

Net buiten de stadsmuur en de Graethempoort ontstond het begijnhof van Borgloon rondom de kapel van het hospitaal, bediend door de Johannieten.

Vanaf de tweede helft van de 12de eeuw werden de graven van Loon meermaals in hun motteburg belegerd door vijandige militieën. In 1179 worden de burcht, de kerk en de bewoning verwoest. In het begin van de 13de eeuw verplaatsen de graven hun residentie en het feodale hof naar het mottekasteel van Kuringen bij Hasselt waar

²¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140046>;
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11877>; www.onderzoeksbilans.be; Baerten 1968, 3-43;
www.borgloon.be; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/21127>; Vanmuysen 2010.

ze resideren tot in 1366 wanneer het graafschap Loon ophoudt te bestaan. Gelegen tussen de inmiddels welvarende steden Sint-Truiden en Tongeren verliest Borgloon in de loop van de 13de eeuw geleidelijk aan de functie van regionale hoofdplaats, ten voordele van het groeiende Hasselt.

Borgloon is in de loop van zijn verdere geschiedenis vaak belegerd en geplunderd. In 1482 verwoesten de Brabantse troepen van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk de stad en in 1491 worden de stad en de kerk alweer geplunderd. Ook in de 16de, 17de en 18de eeuw ondergaat Borgloon meermaals plunderingen en verwoestingen.

De ovaalvorm van de huidige stad weerspiegelt nog de oorspronkelijke vorm van de middeleeuwse omwalde kern. Ook het tracé van de stadsomwalling is nog duidelijk herkenbaar in de opeenvolging van straten die bijna rondom de stad in het noorden, het westen en het zuiden de naam 'Graaf' dragen. Aan al die zijden waar de stad gemakkelijk benaderd kon worden was immers een stadsgracht of 'graaf' aangebracht met wal en muur.

2.2.2. Beknopte historie van het onderzoeksgebied

Het stratenpatroon van de middeleeuwse stad komt sterk overeen met de huidige situatie en is ook op alle historische kaarten goed te herkennen. De cartografische bronnen geven het onderzoeksgebied weer langs de huidige weg Nieuwland (ten noorden) en de Markt (ten zuiden). Langs de Markt was reeds in de 18de eeuw een aaneengesloten bebouwing aanwezig. Op de *Villaretk kaart* is ook het noorden van het terrein bebouwd, dit in tegenstelling tot op de *Ferrariskaart* die enkel in het zuiden bebouwing weergeeft. Het centrale en meest noordelijke deel wordt op deze kaart ingenomen door tuinen die van elkaar zijn gescheiden door een haag.²² Op de midden 19de-eeuwse kaarten is in het noorden de huidige schuur waar te nemen. Quasi de volledige zuidelijke helft van het terrein is op deze kaarten bebouwd. In de (tweede helft van de) 20ste eeuw neemt de bebouwing in omvang toe zodanig het gehele onderzoeksgebied door bebouwing wordt ingenomen.

De oudste bekende iconografische bron van Beringen is een *gravure van Robert Peril, gemaakt in de 16de eeuw* (Afb. 13). Deze gravure geeft een schetsmatige weergave van het panorama van de stad Borgloon (Looz). Aangezien het niet de bedoeling was een volledig getrouwe weergave van de werkelijkheid te schetsen, dient deze prent met enige voorzichtigheid bekeken te worden. Centraal zien we de Sint-Odulfuskerk en de burchtheuvel. Voor het onderzoeksterrein zelf geeft deze schets geen informatie.

Hetzelfde is het geval bij een *panorama Borgloon (ca. 1730) door Remacle Le Loup* (Afb. 14), waarop de stad uit het zuiden wordt afgebeeld, met zicht op de Borcht en de naastgelegen Keulerpoort. Ook op een *plattegrond van de stad uit 1732* (Afb. 15) kan er concrete informatie over het projectgebied gehaald worden. Deze plattegrond toont de stad met de Sint-Odulfuskerk en de burchtheuvel. Op de Markt is wel het perron zichtbaar. *Perroens* zijn te vinden in plaatsen die behoorden tot het vroegere prinsbisdom Luik, met name in de zogenaamde Goede Steden (Bonnes Villes). Deze waren de voornaamste plaatsen van het Prinsbisdom Luik. Om het statuut van Goede Stad te krijgen moest een stad omwald zijn, of omgekeerd: zo'n stad kreeg het recht een omwalling te bouwen.²³ Bij de Graetherpoort zijn net buiten de stadsomwalling het hospitaal en het begijnhof afgebeeld.

²² De naam Nieuwland in het noordoostelijk kwartier van de stad wijst op een relatief late ingebruikname van dit gedeelte, dat ook vandaag nog steeds een aantal open percelen bevat (<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/140046>).

²³ Carmans s.d., 58.

Afb. 13: Panorama van Borgloon, gravure door Robert Peril (16de eeuw) (Bron: Carmans s.d., 127).

Afb. 14: Gezicht op de stad Borgloon. Naar de pentekening van Remacle Le Loup, ca. 1730.
(Bron: www.erfgoedplus.be, collectie van Het Stadsmus, Hasselt, 1992.0138.00)

Afb. 15: Plattegrond van Borgloon (1732) (Bron: Carmans s.d., 127).

De eerste kaart die informatie verschaft met betrekking tot het onderzoeksgebied is de *Villaretkaart*, opgesteld tussen 1745 en 1748 (Afb. 16). Het huidige stratenplan is op deze kaart goed herkenbaar. Het projectgebied ligt centraal binnen de stad en is goed te lokaliseren langs de markt (ten zuiden) en de huidige weg Nieuwland (ten noorden). Het terrein is zowel in het noorden als het zuiden langs de straatzijde bebouwd. Het centrale gedeelte is verder als tuin in gebruik, die door een haag in meerdere percelen wordt onderverdeeld. Op de Markt, het hart in het middeleeuwse stad, staat een 'monument' in de vorm van een zuil bekroond met een kruis. Dit monument verwijst naar het 'perron' van Borgloon.

Op de *Ferrariskaart* (Afb. 17, 1771-1778) is, in tegenstelling tot de *Villaretkaart*; in het noorden geen bebouwing aanwezig. Het centrale en meest noordelijke wordt ingenomen door tuinen die van elkaar zijn gescheiden door een haag.

De *Primitief Kadasterkaart uit 1840-1843* (Afb. 18) toont opnieuw bebouwing in het noorden. De weergegeven bebouwing stemt hierbij vermoedelijk overeen met de nog bestaande schuur. Ook quasi de volledige zuidelijke helft van het terrein is op deze kaart bebouwd. Het centrale deel is onbebouwd en minstens in twee percelen onderverdeeld. Centraal doorheen de stad loopt, ter hoogte van de huidige Graethemstraat-Abeelplein-Markt-Papenstraat, de hoofdas doorheen de stad (*Route de St. Trond à Looz*). De *Atlas der Buurtwegen* (Afb. 19, ca. 1841) toont een vergelijkbaar beeld. Enkel in het zuidelijke deel lijkt de bebouwing ietwat afgenomen. De weg Nieuwland wordt op deze kaart aangeduid als *Chemin nr. 26*.

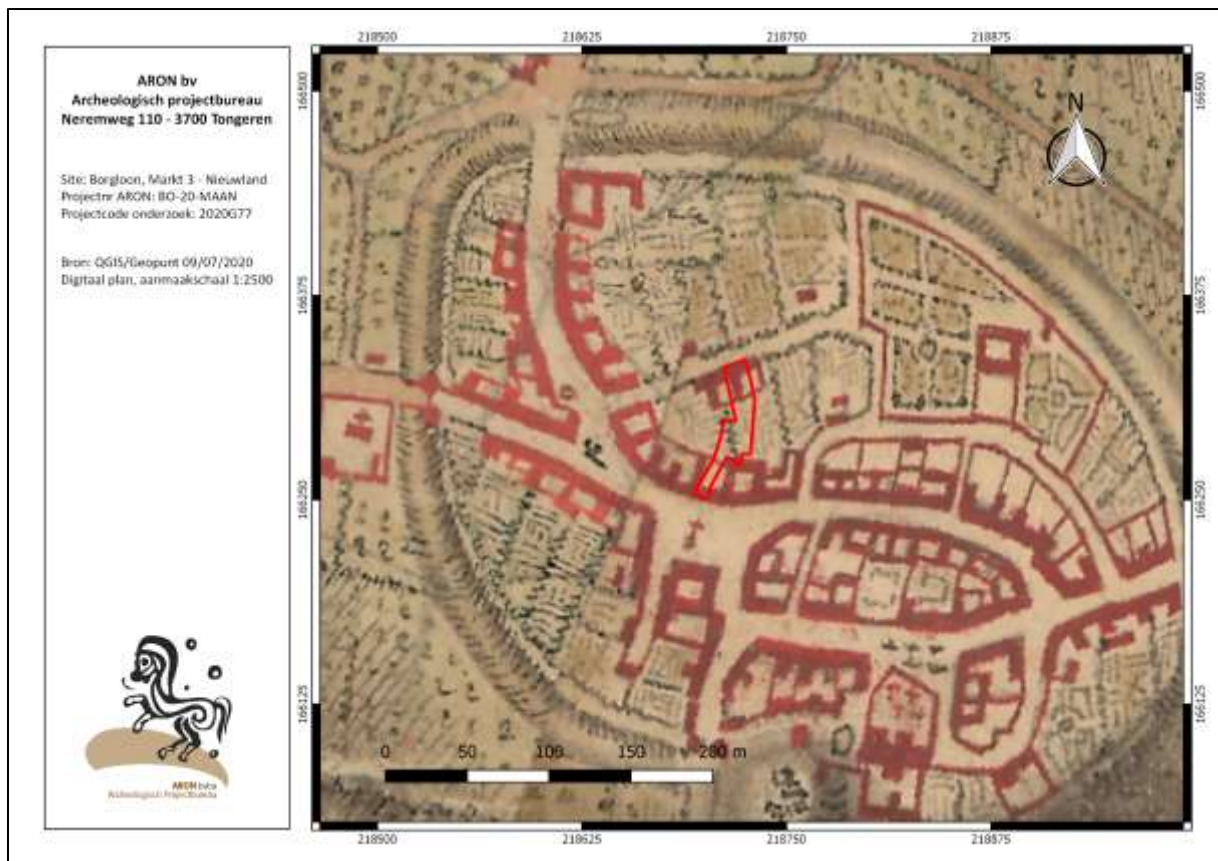
De *Vandermaelenkaart (1846-1854, Afb. 20)* toont duidelijk het leemplateau waarop Borgloon ligt. Het centrum van de stad wordt weinig gedetailleerd afgebeeld. Voor het onderzoeksgebied kan daarom niets worden afgeleid.

De *topografische kaarten uit 1873 (Afb. 21) en 1904 (Afb. 22)* geven een gelijkaardig beeld als het *Primitief kadasterplan* en de *Atlas der Buurtwegen*. Het terrein is zowel langs de weg Nieuwland (in het noorden), alsook langs de markt (in het zuiden) bebouwd. Deze bebouwing neemt in het zuiden het merendeel van het projectgebied in.

Op de topografische kaart van 1939 wordt de stadskern in zijn geheel als bebouwd weergegeven wat een specifieke identificatie van verschillende structuren niet mogelijk maakt.

De op voorgaande kaarten weergegeven bebouwing is op de *topografische kaart uit 1969 (Afb. 23)* alweer uitgebreid. Hetzelfde is het geval op de *topografische kaart uit 1981 (Afb. 24)*.

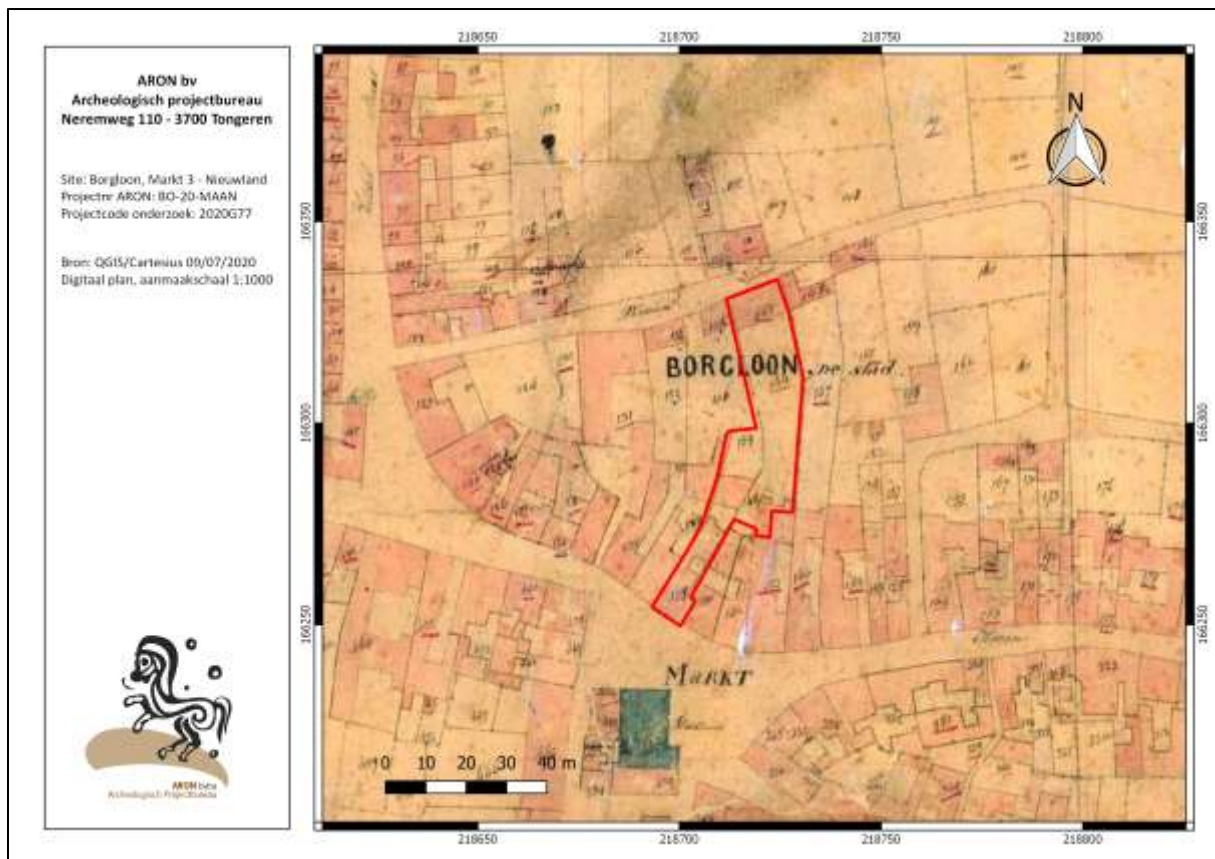
Op de *luchtfoto uit 1971 (Afb. 25)* lijkt quasi het gehele projectgebied bebouwd. Ook op latere orthofoto's is dit het geval (*orthofoto genomen tussen 2005 en 2007 (Afb. 26)*) is het gehele projectgebied volgebouwd. De toestand op het terrein is sindsdien niet meer gewijzigd.

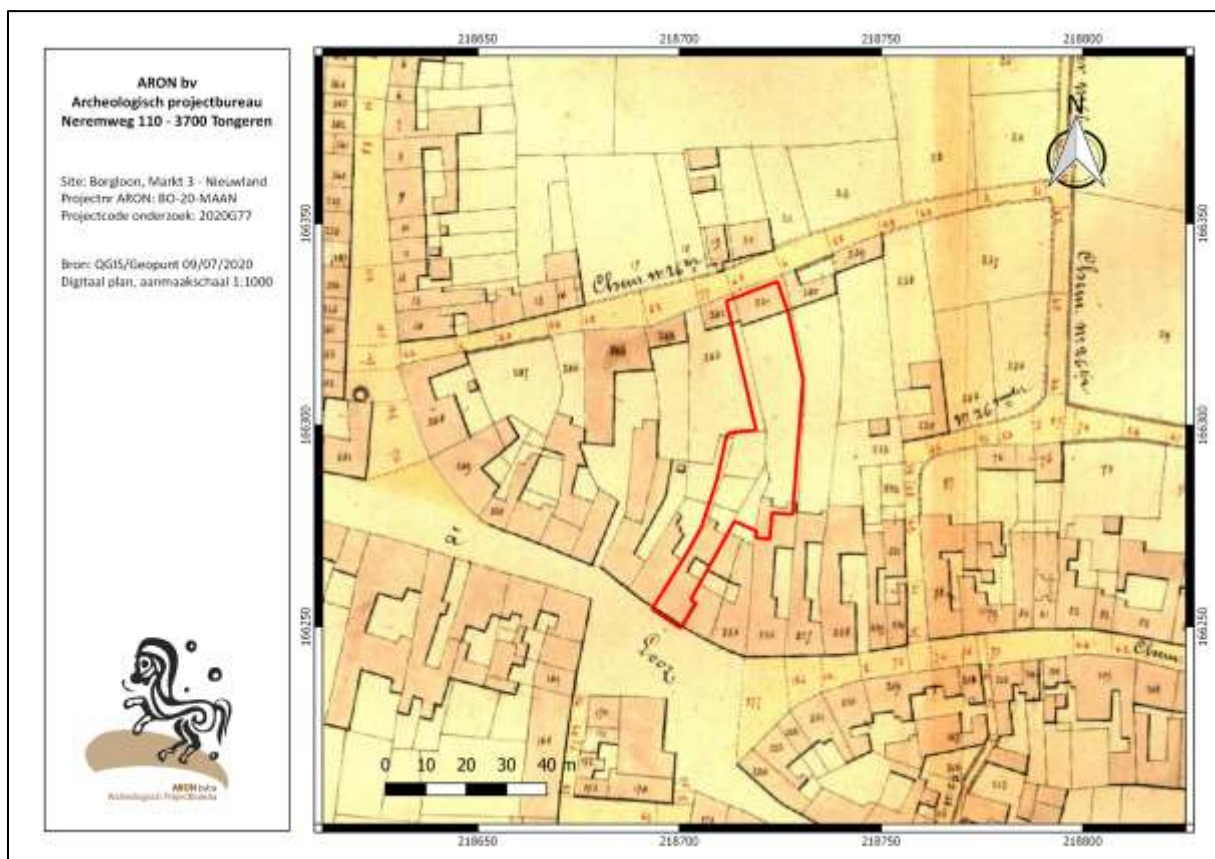
Afb. 16: Villaretkaat (1745-1748) met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

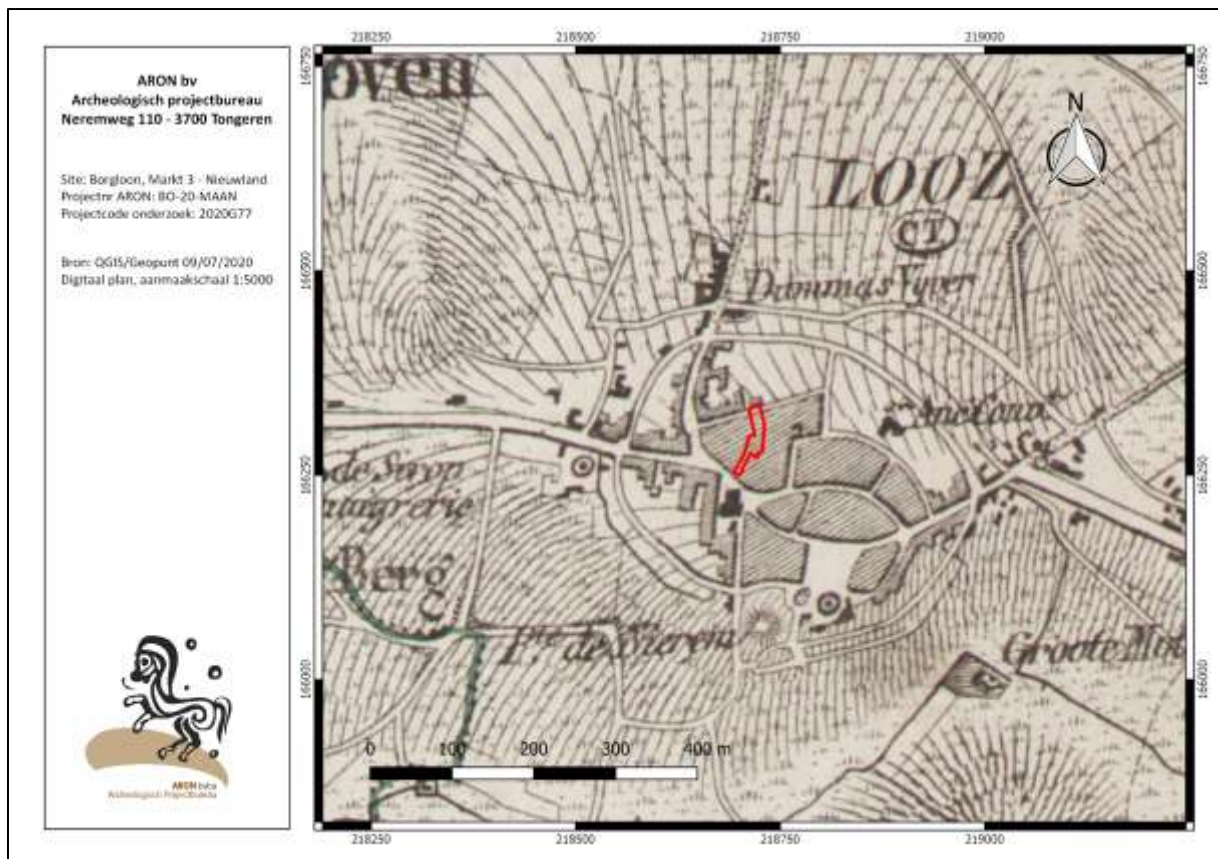
Afb. 17: Detail uit de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgesteld op initiatief van Graaf de Ferraris (1771-1778) met situering van het onderzoeksgebied (rood).

Afb. 18: Detail uit het Primitief Kadasterplan sectie F (1840-1843) met situering van het onderzoeksgebied (rood).

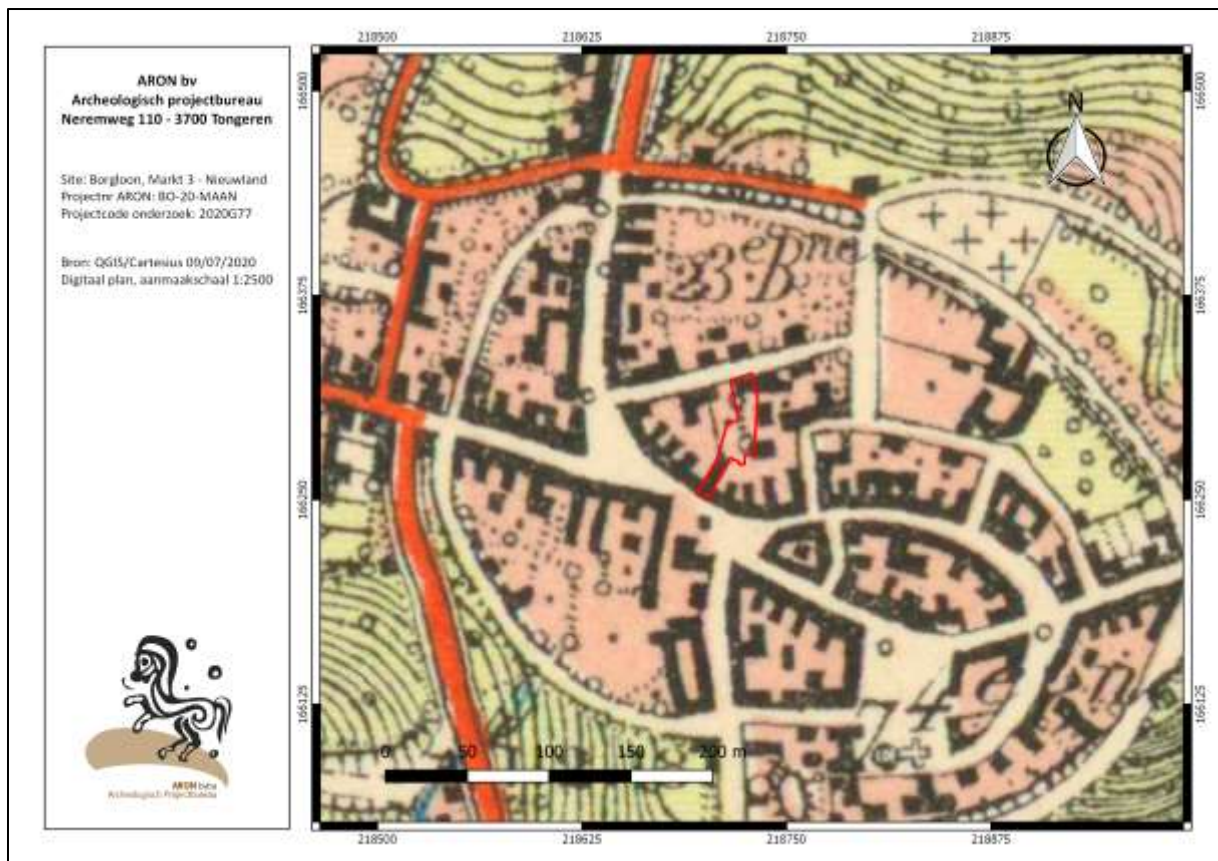
Afb. 19: Atlas van de Buurtwegen (ca. 1841) met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

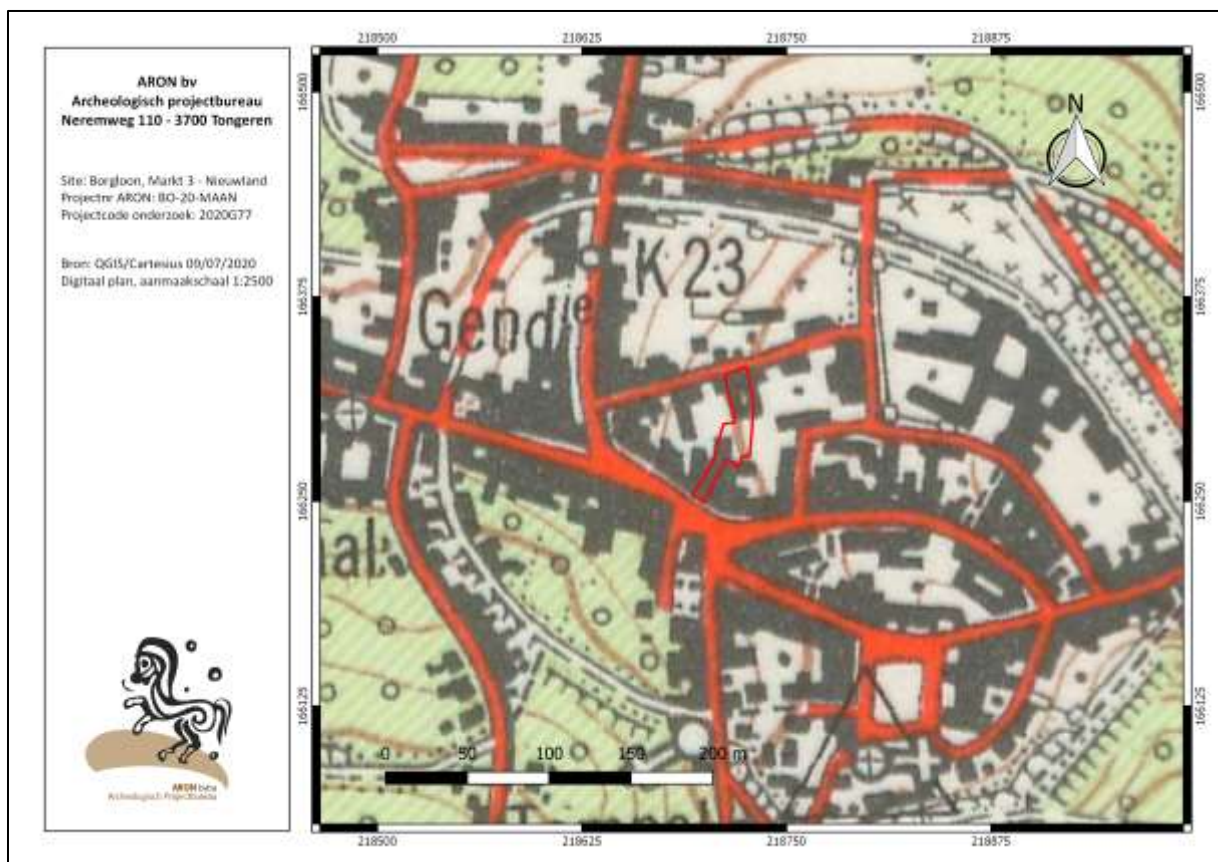
Afb. 20: Vandermaelenkaart (1846-1854) met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

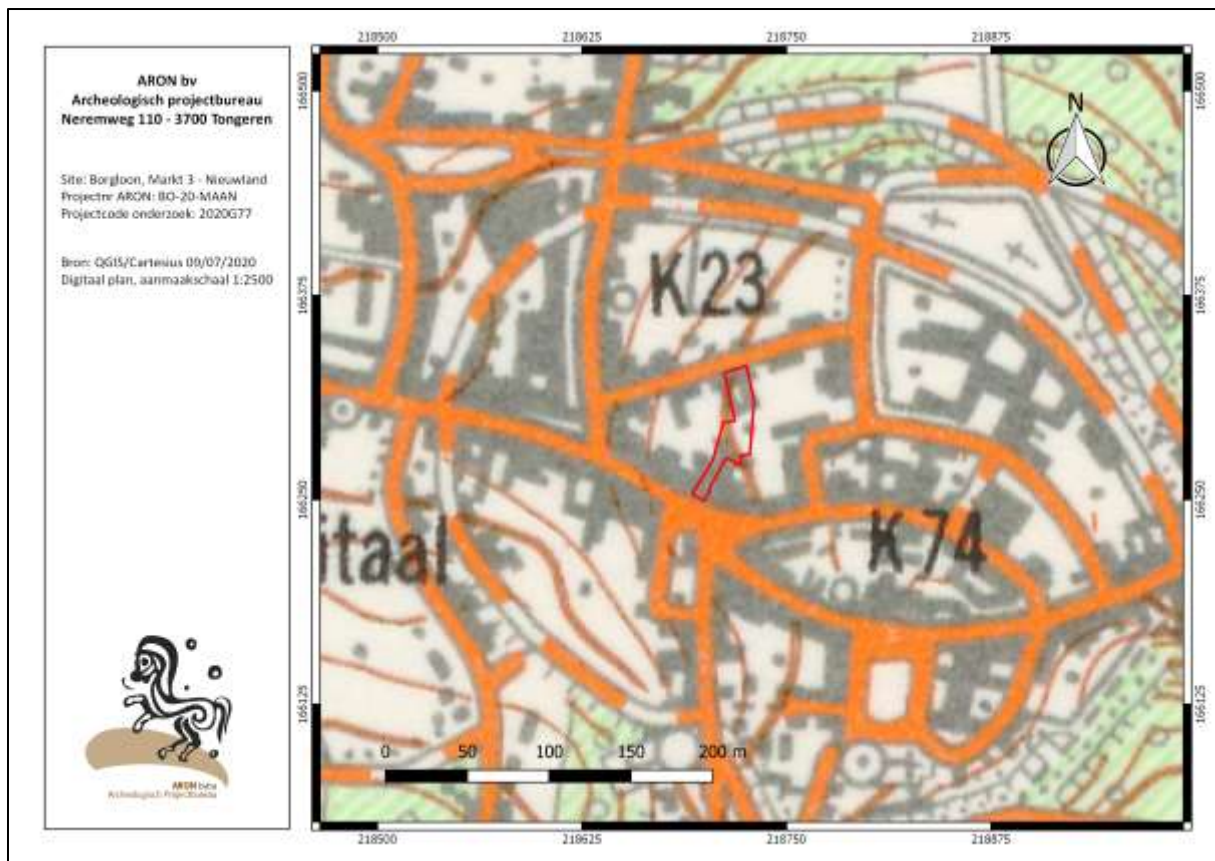
Afb. 21: Topografische kaart uit 1873 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

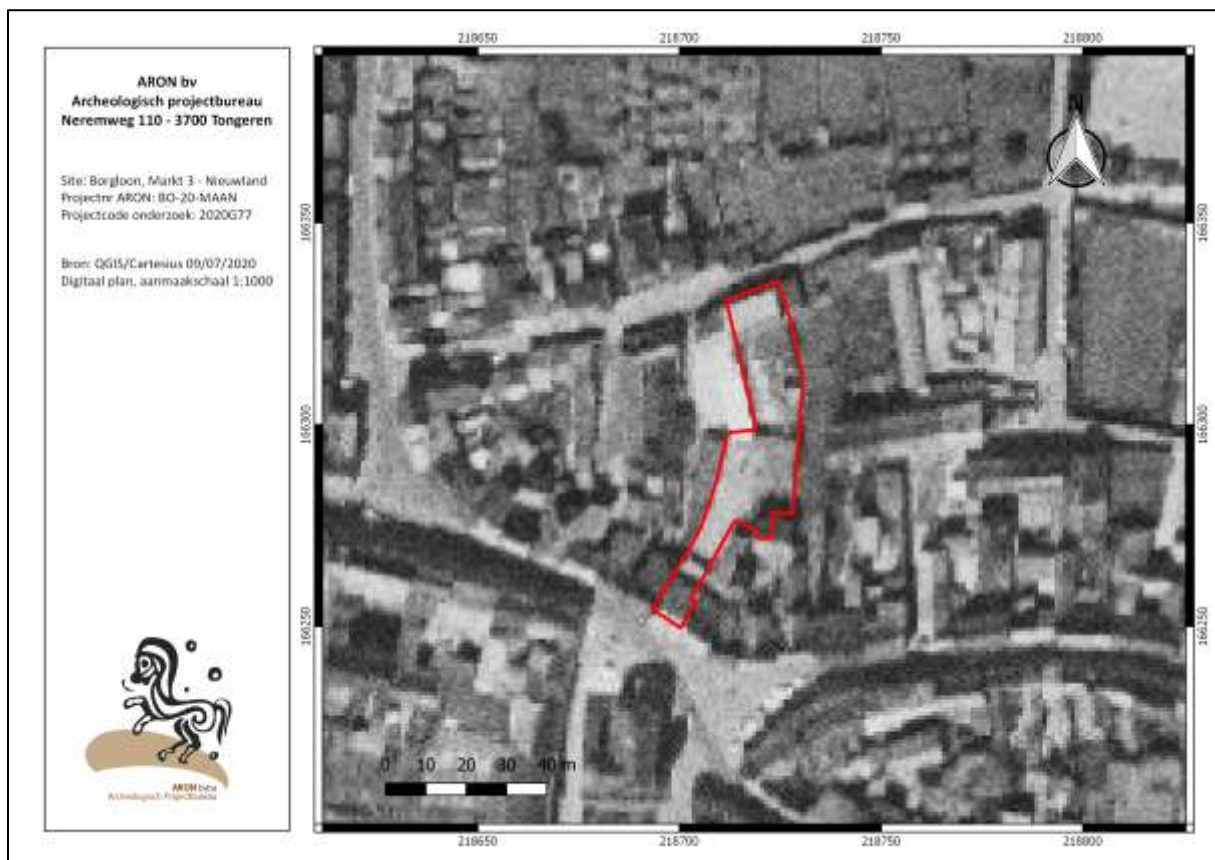
Afb. 22: Topografische kaart uit 1904 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

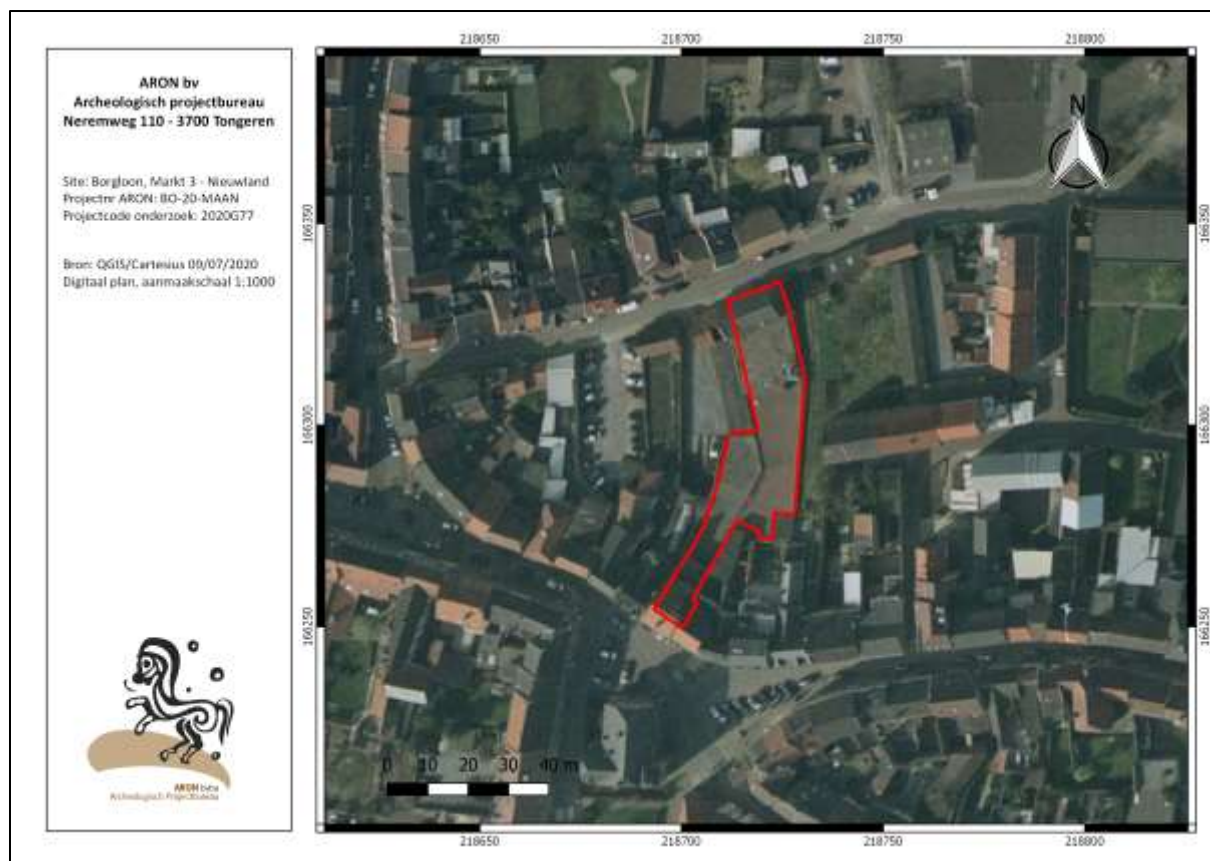
Afb. 23 : Topografische kaart uit 1969 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

Afb. 24: Topografische kaart uit 1981 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

Afb. 25: Orthofoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

Afb. 26: Orthofoto genomen tussen 20005 en 2007 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

2.3 Archeologische situering van het onderzoeksgebied

Op het onderzoeksgebied werd tot op heden nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd (Afb. 27). In de onmiddellijke omgeving van het terrein zijn wel verschillende CAI-locaties gekend die allen gerelateerd kunnen worden aan de middeleeuwse bewoning en overige ingebruikname binnen de stadsmuren.

CAI 51930 duidt de middeleeuwse stadsomwalling aan waarvan het tracé nog duidelijk herkenbaar is in het stratenpatroon. In het westen geeft **CAI 207856** de locatie weer van de Graethempoort. Verder was de stad toegankelijk via de Wellerpoort of Hasseltse poort in het noordwesten (**CAI 207857**), de Tongerse poort of Steenpoort in het oosten (**CAI 207858**) en de Keulerpoort, Nerempoort of Akense poort (**CAI 207859**), de Tongerse poort of Steenpoort in het zuiden (**CAI 207858**).

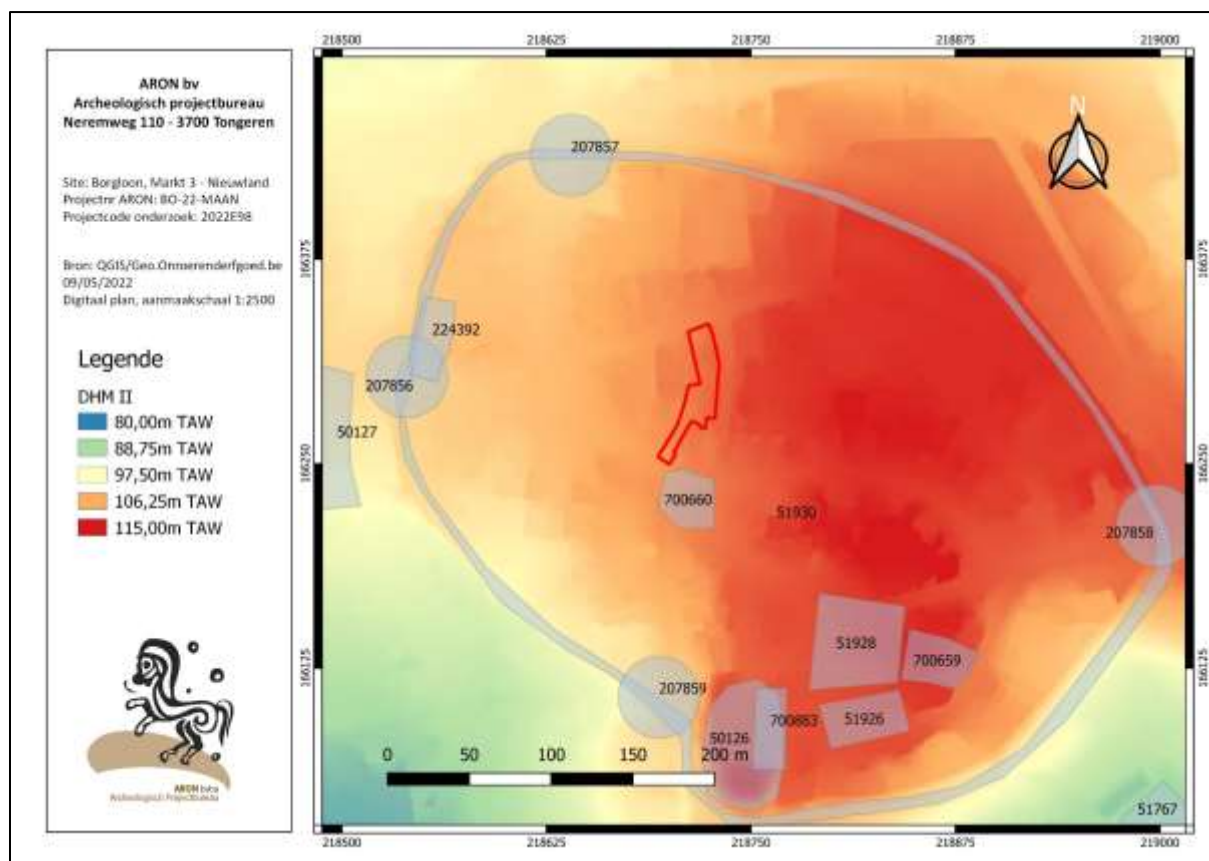
CAI 700660, net ten zuiden van het projectgebied, geeft de markt weer. Waarschijnlijk moet tegenover de markt de toegang tot de burcht gelegen hebben.

Enkele terreinen werden langs de Graethemstraat, in westelijke richting onderzocht:

- **CAI 980911:** Onderzoek wees uit dat het terrein meerdere archeologische niveaus heeft, met aan de straatzijde nog bewaarde muurresten met voorgangers. In het tuingedeelte werden 2 archeologische niveaus vastgesteld. De aangetroffen sporen in het huidige tuingedeelte bestonden uit kuilen en 1 greppel.²⁴

²⁴ Claesen e.a. 2020; <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/15396>.

- **CAI 980557:** Op het terrein werden 2 kelders aangetroffen aan de straatkant. Meer naar het noorden werden 2 proefputten aangelegd. In een proefput werd een muurrestant aangetroffen die op basis van de kadasterplannen met de 19de eeuwse bebouwing te maken had. De overige proefput bevatte een recent spoor.²⁵
- **CAI 224392,** geeft de locatie aan waar in 2017 een archeologisch proefputtenonderzoek door Aron bv werd uitgevoerd.²⁶ Bijzondere aandacht ging hierbij uit naar het voorkomen van middeleeuwse bewoningsporen en sporen van de infrastructuur (middeleeuwse stadsomwalling en de stadspoort). In totaal werden elf sporen geregistreerd. Deze sporen (cfr. bebouwing, egalisatielagen en enkele kuilen) werden op basis van de bijmenging en het vondstmateriaal allen als postmiddeleeuws of modern gedateerd. Een vervolgonderzoek bleek daarom niet nodig.

Afb. 27: Detail uit de Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van de omliggende vindplaatsen (lichtblauw) en het onderzoeksgebied (rood).

Verder aangeduid binnen de stadsomwalling duidt **CAI 50126** de Borg van Loon aan, die als een mottesite bewaard gebleven is. De heuvel ligt op het uiteinde van een natuurlijke rug, die zich ruim 30 meter boven de aan zijn voet liggende vlakte verheft. De motte zou slechts een restant zijn van een oorspronkelijk grotere, min of meer ovale ophoging. In 1871 trof men bij nivelleringswerken van de oorspronkelijke motte, om de bouw van een kleuterschool mogelijk te maken (die op haar beurt weer werd afgebroken op het einde van de jaren '1970), een vermoedelijke Romeinse speld in ivoor, een gouden Merovingische sierspeld en hergebruikt Romeins bouw materiaal in een muurconstructie met schietgaten en rondbogen aan. Verder onderzoek in 1979 bevestigde dat het ging om resten van een grote constructie (donjon) uit de tweede helft van de 11de tot einde 12de eeuw met minstens twee bouwfasen (**CAI 700883**).

²⁵ Decramer e.a. 2020; <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/16482>.

²⁶ Hoebreckx e.a. 201; <https://id.erfgoed.net/archeologie/notas/9094>

Het huidige Speelhof (**CAI 51928**) was het burchtplein, waarrond de hoevegebouwen en woningen voor het personeel stonden.²⁷ De gracht tussen het oorspronkelijk mottelichaam en het huidige Speelhof zou in 1979 zijn aangetroffen. Een bijkomende sleuf die bij herinrichtingswerken op het Speelhof werd onderzocht in de zomer van 1991 leverde voorlopig geen bijkomende inzichten over de aanleg van het complex in de 11de-12de eeuw. Wel bleek dat de gracht aan de zuidzijde afgesloten werd door 0,5 m brede muur. Deze structuren zijn de enige die kunnen gerelateerd worden aan de mottefase. De gracht zou wel te ondiep zijn om als begrenzing van het voorhof te fungeren. Verder werden o.a. enkele waterputten en resten van het latere kerkhof aangesneden. Ook werd Romeins bouw materiaal (roze mortel) bij het uitvoeren van enkele boringen gevonden.

Kleine vondstregistraties in het kanunnikenhuis/Speelhof die in het eerste decennium van de jaren 2000 zijn uitgevoerd door het IAP brachten voorlopig geen verder inzicht omtrent de vroegste ontwikkeling van Borgloon (**CAI 700659**).

CAI 51926 geeft de parochiekerk Sint-Odolphus weer. Deze kerk betreft een zeer oude stichting, die mogelijk opklimt tot vóór het gebruik ervan als burchtkapel van de graven van Loon. Romeins materiaal bleek immers aanwezig in het zuidelijk transept van de kerk.

2.4 Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen

Percelen 141G en 141L worden ingenomen door een voormalig winkelgebouw. Perceel 141K is grotendeels met een magazijn bebouwd. In het noorden van dit perceel is verder, langs de weg Nieuwland, een oude schuur aanwezig. Het ca. 1120 m² grote projectgebied is zo volledig bebouwd.

Er is niet gekend hoe de schuur is gefundeerd. De afbraakwerken binnen de huidige fase en omgevingsvergunning omvatten enkel de bovengrondse sloop, tot op het maaiveld.

²⁷ Claassen 1970, 50.

3. Conclusie

3.1 Vertaling naar archeologische verwachting

In onderstaande paragraaf worden de verschillende gegevens uit het bureauonderzoek samengebracht om het potentieel van het onderzoeksgebied op het voorkomen van enerzijds steentijd artefactensites en anderzijds proto-historische en historische vindplaatsen te bepalen. Ook wordt getracht om uitspraken te doen over de verwachte diepteligging en gaafheid van eventueel aanwezige archeologische sites.

3.1.1 Archeologisch potentieel

Potentieel voor steentijd artefactensites

Het potentieel op prehistorische artefactensites wordt als **laag** beschouwd.

De oudste menselijke aanwezigheid in Vlaanderen gaat 300.000 jaar terug en wordt gelinkt aan de Neanderthaler. Het gaat om vondsten aangetroffen in een groeve in Kesselt. In een groeve in Veldwezelt en één in Maastricht (Bélvèdere) werden eveneens vondsten van de neanderthaler gedaan die ongeveer 125.000 jaar oud zijn. Bewoning was in deze periode vooral mogelijk tijdens de iets warmere interstadialen en interglacialen. Verondersteld wordt dat kleine groepjes Neanderthalers in de Maasvallei rondtrokken.²⁸

Tijdens de laatste ijstijd was het overwegend te koud voor bewoning. Het is pas vanaf 15.000 jaar geleden dat het klimaat bij momenten voldoende warm was om bewoning toe te laten, namelijk aan het einde van het Pleniglaciaal van de laatste ijstijd, tijdens het Bølling-Allerød Interstadiaal en op het einde van de Jonge Dryas. Vondsten uit deze periodes kunnen gelinkt worden aan drie verschillende jagersverzamelaarsculturen, zijnde respectievelijk het Magdaleniaan, de Federmessercultuur en de Arhensburgcultuur. Ook in het begin van het huidige geologische tijdsvak, het Holoceen, komt een jagers-verzamelaarscultuur voor nl. de mesolithische mens. Hoewel rond 5300-5200 v. Chr. de eerste boeren van de Lineair bandkeramiek zich in onze streken vestigden, blijft deze niet-agrarische bestaanswijze tot in het vijfde millennium bestaan. Het is pas met de Michelsbergcultuur in het vierde millennium v.Chr. dat er sprake is van een volledig 'neolithische leefwijze'.²⁹

Een belangrijk kenmerk van de culturen in de steentijd is dat de mens zich voornamelijk voedde door middel van jacht, visvangst en het uit de omliggende ecosystemen verzamelen van voedsel. Deze 'jager-verzamelaars' trokken door het landschap en verbleven alleen tijdelijk (dagen, weken) op een verblijf plaats. Het zijn vaak alleen de overgebleven vuurstenen werktuigen die verwijzen naar een dergelijke nederzetting, meestal aangeduid met de term kampement. Uit verschillende studies is gebleken dat veel van deze vindplaatsen met vuursteenartefacten uit het paleolithicum, mesolithicum en vroeg neolithicum voorkomen in overgangsgebieden van nat/laag naar droog/hoog: zogenaamde gradiënten. Dit verband is sterker naarmate de gradiënt markanter is, zoals op de randen van beek dalen. De meeste kampementen van jager-verzamelaars kunnen verwacht worden in de zogenaamde gradiëntzone, die zich uitstrekt vanaf de gradiënt (de grens tussen 'lage/natte' en 'hoge/droge' bodems) tot ca. 200 à 250 m in het droge deel (*Afb. 28*). Een verklaring voor deze relatie moet worden gezocht in de volgende factoren:

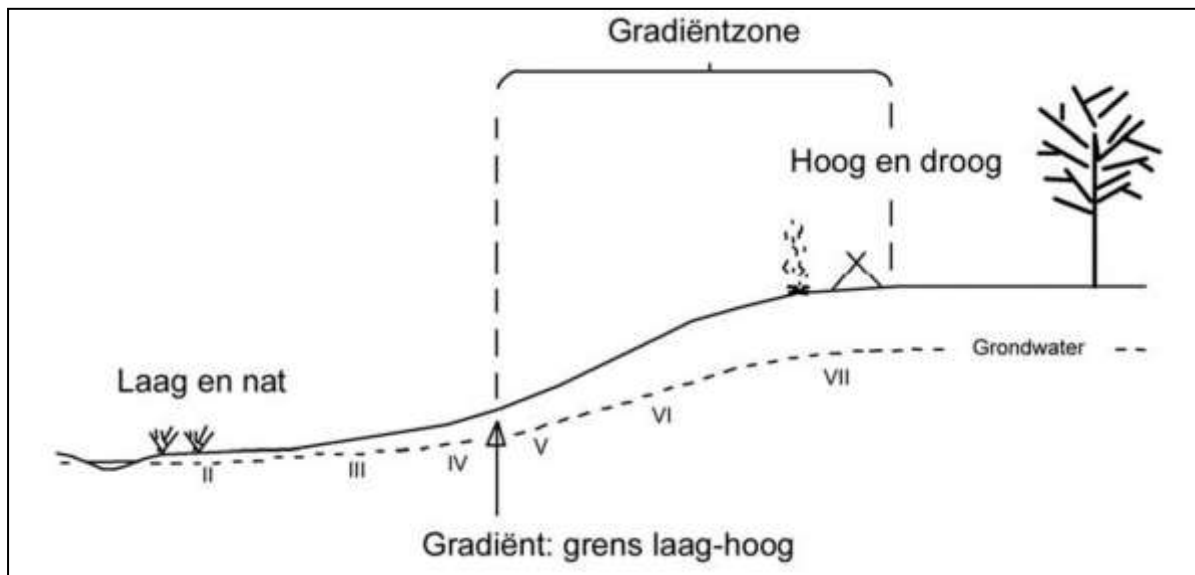
- Landschappelijke gradiënten worden gekenmerkt door het op korte afstand van elkaar voorkomen van een grote verscheidenheid aan vegetatie-typen. Dit brengt voor jager-verzamelaars met zich mee dat op

²⁸ Ball e.a. 2018, 118.

²⁹ Ball e.a. 2018, 119-123.

dergelijke locaties een grote verscheidenheid aan voedselbronnen op korte afstand voorhanden is in de vorm van planten en dieren.

- Rivier- en beekdalen vormden markante en goed herkenbare elementen in het door bossen gedomineerde landschap. Met name in het Laat Paleolithicum en Mesolithicum vormden de dalen de belangrijkste transportroutes.
- Langa eroderende oevers van rivieren en beken kunnen vuursteenhoudende terrasafzettingen aan het daglicht treden. In een begroeid zandlandschap kan een dergelijke ontsluiting een belangrijke bron van vuursteen zijn.
- Water geldt als constante en betrouwbare voedselbron door de aanwezigheid van vis.
- De nabijheid en bereikbaarheid van (drink-)water.³⁰

Afb. 28: Hypothetisch voorbeeld van een gradiëntzone (M. verhoeven e a. 2010, fig 33, p.87)

Dit model gaat op voor prehistorische artefactensites van het jong-paleolithicum en het mesolithicum. Het oudere midden-paleolithische landschap heeft namelijk meer bloot gestaan aan voortdurende veranderingen en werd vervolgens bedekt door meters dikke laat-pleistocene pakketten. Uit het huidige landschap kan hierdoor niets worden herleid van wat gunstige bewoningslocaties waren in het midden-paleolithicum.³¹

Het onderzoeksterrein is gelegen een leemplateau, maar vrij ver verwijderd van waterlopen en aldus buiten de gradiëntzone gelegen. Toch kan het terrein een aantrekkingskracht hebben gehad op de prehistorische mens. Het in oorsprong matige potentieel op het aantreffen van intacte steentijdartefactensites kan echter naar laag worden bijgesteld en dit door de latere ingebruikname midden in het centrum van de historische stadskern. Vermoedelijk zijn eventueel aanwezige prehistorische steentijd artefactensites dan ook vergraven.

Potentieel voor (proto-)historische sites

Het potentieel op (proto-)historische vindplaatsen kan **laag tot hoog** beschouwd worden.

Het onderzoeksgebied situeert zich binnen de historische kern van Borgloon. Reeds in de volle middeleeuwen ontstond rond de burcht een eerste omwalling in het zuidoosten van de latere stad, die ruwweg het traject van de Kortestraat – Markt – Kroonstraat – Padonck volgde. Het onderzoeksgebied was aldus buiten deze omwalling gelegen.

³⁰ Deeben, e.a. 2005, 171-199; Verhoeven e.a. 2010, 87, 101.

³¹ Verhoeven 2013, 28.

Rond 1200 ontstond een tweede omwalling, waarvan het tracé nog duidelijk in het stratenpatroon te herkennen is. Het projectgebied, gelegen langs de markt, is in de laatmiddeleeuwse stad pal in het hart van de stad te situeren. Op de historische kaarten is vanaf de 18de eeuw bebouwing op het terrein, langs de wegen aangeduid. Het centrale deel bleef lange tijd als tuin in gebruik. Om deze reden wordt een hoge trefkans toegekend voor zowel sporen van tuininrichting als sporen van bewoning vanaf de late middeleeuwen.

De kans op het aantreffen van sites uit het neolithicum, de metaaltijden of de Romeinse tijd is kleiner vanwege de verstoringen door latere bebouwing, maar zeker niet onbestaande. Ook voor sporen en vondsten uit de vroege en volle middeleeuwen wordt het potentieel omwille van deze reden als laag ingeschat, maar kan zeker niet worden uitgesloten.

3.1.2 Verwachte diepteligging en gaafheid

Uitgaande van de topografische ligging van het onderzoeksgebied en de geraadpleegde aardwetenschappelijke bronnen kunnen we stellen dat archeologische vindplaatsen kunnen voorkomen op hetzelfde niveau als het huidige maaiveld.

Sites uit de (proto)-historische periodes bestaan veelal uit grondsporen die in de bodem ingegraven zijn. De diepte tot waarop deze sporen zijn uitgegraven varieert naargelang de aard en de functie ervan. Vaak reiken ze echter tot in de top van de C-horizont. Indien deze bewaard is, kan de verwachting op (proto)-historische vindplaatsen gehandhaafd blijven.

3.2 Impact van de geplande werken

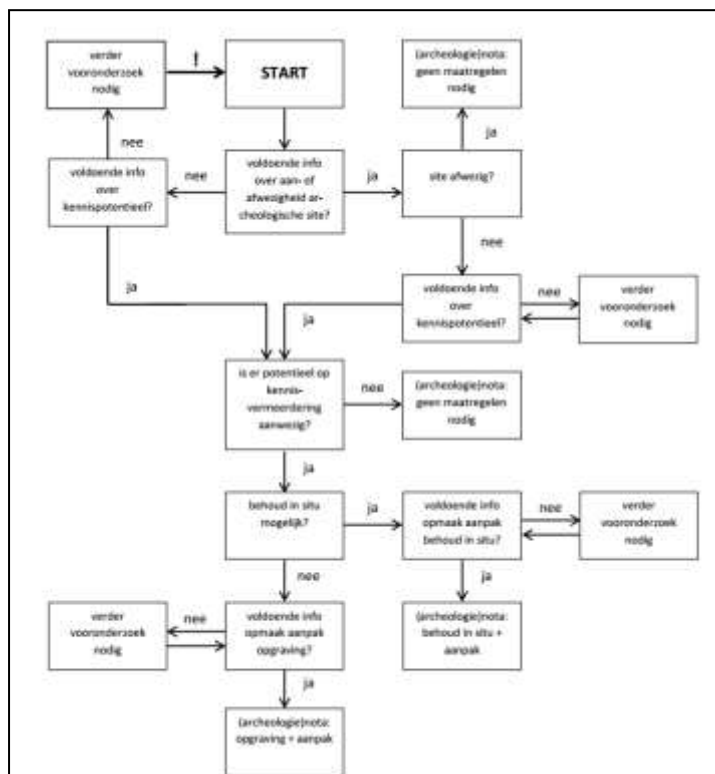
De initiatiefnemer plant de herontwikkeling van een ca. 1120 m² groot terrein in het centrum van Borgloon (Prov. Limburg). Het onderzoeksgebied situeert zich in het binnengebied tussen de Markt en Nieuwland.

In eerste instantie en reeds vergund (OMV 2020086484, ref stad 202000110, .d. 17/11/2020) zal de sloop gebeuren van de middenzone. Binnen de huidige omgevingsvergunning zal de schuur in het noorden, langs de weg Nieuwland, worden gesloopt. In een latere fase en buiten voorliggende omgevingsvergunning zal het pand aan de Markt 3 worden verbouwd.

De af te breken schuur heeft een oppervlakte van ca. 108 m². Deze afbraakwerken omvatten enkel de bovengrondse sloop, tot op het maaiveld. De funderingen zullen binnen deze werken (huidige fase) behouden blijven.

3.3 Afweging noodzaak vervolgonderzoek

Voor de afweging van de noodzaak voor verder onderzoek maken we gebruik van de beslissingsboom zoals opgenomen in de *CGP 4.0* (Afb. 29).

Afb. 29: Beslissingsboom bij de afweging voor de noodzaak van verder vooronderzoek en/of een opgraving (Bron: OE, CGP 4.0, 32).

Op basis van de uitgevoerde onderzoeken is het mogelijk om met voldoende zekerheid een uitspraak te doen over de waarde van al dan niet aanwezig archeologisch erfgoed (kennispotentieel) en de omgang hiermee. Het kennispotentieel bij verder onderzoek wordt op basis van bovenstaande gegevens als laag ingeschat. Verder vooronderzoek is bijgevolg niet noodzakelijk.

Op te merken hierbij is dat binnen de voorliggende archeologienota alleen een uitspraak wordt gedaan over de huidige werken (sloop schuur). Bijgevolg kan ook geen impact bepaald worden met het oog op de toekomstige ontwikkeling van het projectgebied.

Er wordt bijgevolg geen verder onderzoek aanbevolen. Hierbij dienen evenwel de volgende voorwaarden in acht worden genomen:

- Sloopwerken mogen niet dieper dan het huidige maaiveld gebeuren.
- Dieper liggende funderingen mogen niet verwijderd worden. Hetzelfde geldt voor ondergrondse nutsleidingen, putten, etc.
- Het terrein mag na de sloop niet geëgaliseerd/afgegraven worden en/of andere graafwerken mogen niet gebeuren

Bijkomend dient opgemerkt worden dat bij een toekomstige ontwikkeling van de percelen een nieuwe archeologienota opgesteld moet worden, waarin de impact op het potentieel aanwezige archeologische bodemarchief opnieuw bepaald moet worden. Er zal daarna een bijpassend Programma van Maatregelen opgemaakt worden, dat in het kader van de ontwikkeling moet worden uitgevoerd.

4. Samenvatting

De initiatiefnemer plant de herontwikkeling van een ca. 1120 m² groot gebied in het centrum van Borgloon (Prov. Limburg), in het binnengebied tussen de Markt en Nieuwland. In eerste instantie en reeds vergund (OMV 2020086484, ref stad 202000110, .d. 17/11/2020) zal de sloop gebeuren van de middenzone. Binnen de huidige omgevingsvergunning zal de schuur in het noorden, langs de weg Nieuwland, worden gesloopt. In een latere fase en buiten voorliggende omgevingsvergunning zal het pand aan de Markt 3 worden verbouwd.

Voor de sloop van de middenzone werd op 03/08/2020 een archeologienota ingediend en door het Agentschap Onroerend Erfgoed in akte genomen onder ID 15689 ³²

Het onderzoeksterrein ligt volledig in de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Borgloon (besluit ID 11877).

De stad Borgloon behoort tot Droog-Haspengouw. Het binnengebied waartoe het projectgebied behoort, bestaat uit aanéengeschakelde plateaus die afhellen van oost naar west. De niveauverschillen situeren zich grotendeels op de perceelsgrenzen, soms per perceel, soms per paar percelen.

Bekeken vanuit de antieke topografie ligt de historische kern van Borgloon bij de kruising van de Romeinse wegen van Tongeren naar Tienen (en verder naar Cassel) en van Trier naar Nijmegen (over Hasselt). Op één van de hoogste heuvels in de buurt van het kruispunt van Romeinse wegen richtten de graven van Loon vermoedelijk in de tweede helft van de 10de eeuw en zeker voor 1032 een motteburcht op. Vrij vlug ontstond rond de burcht een eerste omwalling in het zuidoosten van de latere stad, die ruwweg het traject van de Kortestraat – Markt – Kroonstraat – Padonck volgde.

Het stratenpatroon van de middeleeuwse stad komt sterk overeen met de huidige situatie en is ook op alle historische kaarten goed te herkennen. De cartografische bronnen geven het projectgebied weer langs de huidige weg Nieuwland (ten noorden) en de Markt (ten zuiden). Langs de Markt was reeds in de 18de eeuw een aaneengesloten bebouwing aanwezig. Op de *Villaretkaart* is ook het noorden van het terrein bebouwd, dit in tegenstelling tot op de *Ferrariskaart* die enkel in het zuiden bebouwing weergeeft.

Op het onderzoeksterrein werd tot heden geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

De impact van de bodemingrepen is beperkt. De af te breken schuur heeft een oppervlakte van ca. 108 m². Deze afbraakwerken omvatten enkel de bovengrondse sloop, tot op het maaiveld. De funderingen zullen binnen deze werken (huidige fase) behouden blijven. Er wordt bijgevolg geen verder onderzoek aanbevolen. Hierbij dienen evenwel de volgende voorwaarden in acht worden genomen:

- Sloopwerken mogen niet dieper dan het huidige maaiveld gebeuren.
- Dieper liggende funderingen mogen niet verwijderd worden. Hetzelfde geldt voor ondergrondse nutsleidingen, putten, etc.
- Het terrein mag na de sloop niet geëgaliseerd/afgegraven worden en/of andere graafwerken mogen niet gebeuren

Bijkomend dient opgemerkt worden dat bij een toekomstige ontwikkeling van de percelen een nieuwe archeologienota opgesteld moet worden, waarin de impact op het potentieel aanwezige archeologische bodemarchief opnieuw bepaald moet worden.

³² Van de Staey e.a. 2020. <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/15689>.

BIBLIOGRAFIE

BAERTEN J. (1968) *Het Graafschap Loon (11de-14de eeuw) Ontstaan, politiek, instellingen*, Assen.

BAEYENS L. (1959) *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Borgloon 106E*, Brussel.

CARMANS J. (projectcoördinator) (s.d) *10 Loonse steden. Atlas van het Graafschap Loon. Deze publicatie is de neerslag van een verzameling van gegevens en informatie over het Graafschap Loon door Urban Quantum bvba i.s.m. AT Osborne, in opdracht van de stad Borgloon.*

CGP: Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0.

CLAASSEN A. (1970) *Van mottoren tot kasteel (Publicaties van het GRM Tongeren, 14)*, Tongeren.

CLAESEN J., VAN GENECHTEN B., AUDENAERT E. & DOUCET A. (2020) *Archeologienota met ingreep in de bodem. Borgloon Graethemstraat*, Kortenaken; <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/15396>.

DECRAMER W. & DE LOOF A. (2020) *Nota Vooronderzoek met ingreep in de bodem Borgloon -Graethemstraat*, Sint-Truiden; <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/16482>.

DEEBEN J. & RENSINK E. (2005) Het Laat-Paleolithicum in Zuid-Nederland, In: Deeben et al. (eds.), *De Steentijd van Nederland, Archeologie* 11/12, 171-199.

DE GEYTER G. (2001) *Kaartblad 33: Sint-Truiden. Toelichting bij de geologische Kaart van België*, Brussel.

GOOSSENS H. (2007) *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, Kaartblad 33: Sint-Truiden*, Leuven.

HOEBRECKX M., VANAENRODE W. & WESEMAEL E. (2018) *Nota Borgloon, Graaf. Nieuwbouw van een apotheek met 6 appartementen (ARON Rapport 667)*, Tongeren.
<https://id.erfgoed.net/archeologie/notas/9094>

VANMUYSEN R. (2010) *Beeld-/Ruimte-/Kwaliteitsanalyse Burchtheuvel en Graaf (AnteaGroup rapport)*.

VAN DE STAHEY I. & DRIESEN P. (2020) *Archeologienota Borgloon, Markt 3 – Nieuwland. Sloop van een winkelpand en magazijn (binnengebied)*, ARON rapport 906, Tongeren. <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/15689>

VAN RANST E. EN SYS C. (2000) *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen*, Gent.

VERHOEVEN M., ELLENKAMP G.R. & KEIJERS D.M.G. (2010) *Een archeologische verwachtings –en beleidsadvieskaart voor de gemeente Echt-Susteren. Deelrapport II: Landschap en archeologie (RAAP-rapport 1951)*, 87 en 101.

Websites:

<https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21127>

<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/140046>;

<https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/11877>

cartoweb.be

dov.vlaanderen.be

klip.vlaanderen.be

<http://cai.onroerenderfgoed.be>

<http://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1024695¶m=inhoud&ref=search>

<https://geo.onroerenderfgoed.be/>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/thesaurus>

https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/content/images/Code_van_Goede_Praktijk.pdf

https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/projects/downloads/Begrippenlijst_feb2013.pdf

https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/news/downloads/stroomschema_stedenbouwkundig-verkaveling_v7.pdf

www.cartesius.be

www.geopunt.be

www.ngi.be

www.onroenderfgoed.be/assets/files/content/downloads/140915_LV_RWO_Brochure_regelgeving.pdf

